

O MICĂ ȚARĂ LATINĂ:

CATALONIA

ȘI

EXPOZIȚIA DIN 1929

NOTE DE DRUM
ȘI CONFERINȚE

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1930

O MICĂ ȚARĂ LATINĂ:

CATALONIA

ȘI

EXPOZIȚIA DIN 1929

NOTE DE DRUM
ȘI CONFERINȚE

DE.

N. IORGA

BUCUREȘTI
EDITURA CASEI ȘCOALELOR
1930

NOTE DE DRUM

I.

Colț de Italie.

În Veneția.

De la început, inscripția *Dopolavoro* (se zice și *i Dopolavori*, pentru cei cari beneficiază din această operă arată o nouă creațiune a erei actuale. Se cauta a întrebuiința altfel decât în **cârciumi** și în spe-lunce de propagandă comunistă timpul lucrătoru-lui. Literatură, muzică, artă, exerciții, călătorii. La cinematografe se înfățișează defilări ale acestor buni oameni, până acum părăsiți, înaintea organizatorilor oficiali. Funcționarii căilor ferate, uniți în societate, merg să vadă Fiume, Zara, ultimile cuceriri.

La cinematograf *La Grazia* a Graziei Deledda, scri-toare premiată cu premiul Nobel. Legenda sardă, cu păstorițe, capre, frumoși străini de la Mare, seduc-ții și pedepse, amenințări, cu amor și împăcare supt benedicțiunea patriarhului rural. Mari figuri de fru-museță, proiectate pe ecran, Iac o predică de armo-nie fizică. Femei, copii, în sală, plâng.

Pe o piață un tip curios face reclame mărfii sale, nu știu ce aparat care topește, care lipește. Pălărie tirolesă cu pană, ochelari pe roșia față rasă, moletiere de alpinist. Vorbește o italiană numai în infinitiv și amestecă discursuri nemțești. Face tot ce poate ca să pară Neamț. Lumea îl ascultă curios și atent. Nu râde nimeni.

La Genova treci de la gară prin mari tunele, înainte, în dreapta, în stânga. Splendid construite, căptușite, jos, cu marmură. Rânduri întregi de noi palate. Stânca a fost sfărâmată cu dinamită. Totul în câteva luni. E mare poporul care cu atâta îndrăzneală, disciplină și onestitate face astfel de lucruri

Pe tot cuprinsul Rivierei alte palate sânt fundații ale orașelor Turinul, Milanul, pentru sănătatea copiilor lor. Asiluri de săraci cu fațade de palate, stabiliment helioterapic al provinciei Pavia.

În marginea Genovei, câmp de exerciții. Un întreg grup de case a fost dărâmat pentru aceasta, păstrând numai, ca zid de încunjur, o parte din fațadă. Tineri cari se încearcă înaintea unor muncitori au veșmântul roman. Nu în zădar se poartă acest ideal înaintea ochilor focosi ai unei generații.

Indemnuri tipărite ale Ligei Navale. Câmpul de activitate al navigației italiene, Mare Nostrum, e acum *Marea romană*, toată Mediterana de la Gibraltar la Beirut. Zi de zi, această pătrunde în suflete și le ține încrezătoare și vii.

Case, biserici, mănăstiri se prind de stânca goală în cea mai impresionantă prăvălire. Nicăiri un munte n'a fost așa de străbătut de o omenime așa de deasă și de harnică. Șosele admirabile, adesea nouă-nouțe, după aparență, se sprijină pe fundamente de uriași.

La Taggia florile cresc în straturi ca legumele. Pretutindeni se oferă buchete, se fac lăzi ușoare pentru transport: marile depozite de iarnă ale străinilor, raiurile veșnice, sânt aici aproape: Alassio, S. Remo. Cu astfel de îndeletniciri și sufletele omenești trebuie să înalțe și să purifice.

La Veneția candela ardea înaintea monumentelor, unele de o artă delicată și *simțită*, care, de curând, s'au înălțat celor căzuți pentru țară. E ca o nouă religie a unor răstigniri recente, care n'au fost răsplătite cu divinele înălțări și asupra cărora nu vor cădea lacrimi în fiecare an.

La Ospedaletti, lume în balconul de fier al unei case, „Alexandra tea-room”. Anglia s'a așezat ca la ea acasă, cu toate obiceiurile ei. La doi pași casele de lucrători italieni cu toată viața lor modestă supt ochi. O lume nu știe pe cealaltă, — *n'o vede*. Aici se țese coșurile pentru florile de alături.

II.

Între Pirinei și Barcelona.

Argeles. Versurile lui Alfred de Vigny în care se închide atmosfera întreagă a epopeii lui Roland, îmi sună în acea dimineață supt Pirineii greu căpușiți cu proaspăta zăpadă.

De Luz et d'Argelès se voyaient les vallées.

La hotar Francesi și Spanioli au rivalizat în gătiri pentru Expoziție; roșie, de un lustru nou-nouț, Cerveres, Cerbère, se presintă cochetă și primitoare; de cealaltă parte s'au făcut importante lucrări la Port-Bou, „portul cel bun” (Francesii au de-asupra celei mai albastre din mări: Port Vendres, Portul Venerei, al zeiței Venus).

Trecerea străinilor se face mai ușor decât la granița italiană. O vădită dorință de a fi amabili. Rasa are tradiție și mijloacele pentru aceasta. Gentilomi cari nu se desmint.

Cel d'întăiu ziar din Barcelona, „La avanguardia” (text spaniol; anunciuri catalane), discută în primul articol succesiunea dictaturii. Cum să fie partidule de mâni? Nu de vitrină și pentru aplause, ci cu soluții în chestia socială. Interesant...

•

Reproduceri de tablouri și sculpturi ale salonului de toamnă. Nebunii la modă, trupuri omenești cu

mânile de ață din gura cărora iese aburi. Niciodată omenirea n'a fost în acest hal. Ar face să verse un negru zălug și beat. Alături, cu amintiri de veche sculptură greacă, nobilele visiuni de nud feminin ale lui José Capuz. Cum poate primi același juriu, același public, aceiași presă lucruri atât de deosebite ca sănătatea robustă și senină de scuturăturile epileptice ale unui zărghit?

Telegramă din Germania că un maniac, imposibil de descoperit, a omorât zece ființi omenești (până la data telegramei): și femei, copilițe... Același instinct de bestie supraviețuitoare ca la autorul tablourilor de haos și de cutremur.

*

Supt muntele rece, între grămăgioarele de case albe, câmpia înfățișează un lucru îngrijit ca în Italia-de-Nord, pământul fiind măcinat ca la râșniță, Grâu de toamnă ca o cătifea. Intindcri mari de mărunte flori albe. In margine măslini cu săraca frunză prăfuită ieșind din chinuitele ramuri de-asupra bătrânelor trunchiuri monstruoase. Pini supțirateci cu chica rotundă de un verde vesel. Mărunte vii roșii nesprijinite. Și totuși țerna e un praf roșu amestecat cu piatră și adesea sprijinit pe stânci.

In toate aceste sate, clădirea nouă nu se vede. Supt țigla prăfuită, ștearsă, e blocul secular de aceeași culoare cu pământul.

Câte o fermă cu turn și îngrijite plantații de sprinteni plopi. De-asupra fațadei obscure turnul crenelat care de la Carcassonne și Narbonne până în adâncul acestui țerm feudal de Mediterană se întâlnește pretutindeni.

Reclama potasei „de Suria” care dă în această țernă stearpă astfel de sămănături: țeranul o înfige pe brazda care-l răsplătește.

Omul, cu bereta lui, femeia, legată la cap, pare că se fac una cu țerna răscolită de dâșii. Aici haina nu înflorește ca la noi... Trec pe albele șosele, plantate cu mesteacâni, une ori în căruciorul cu două roate enorme trase de înțeleptul măgăruș, de rotunzii cai solizi: une ori un coviltir de pânză se arcuiește de-asupra ei.

Iată o veche biserică de sat. Turn greu cu fereștile înguste, prelungi, ca la bisericile muntene din veacul al XVII-lea; arcade lombarde supt streșină. Peste mări și țeri liniile de la noi, pe un lung drum care pleacă din Asia și ajunge până la sierele iberice...

Un pitoresc *Mas dels tres reis* își întinde gâtul de albă lebedă de-asupra spintecăturilor de granit roșu. Vechea fermă patriarhală lângă noile cariere, lângă începuturile de industrializare.

Încă odată Gerona, cu strădițele ei curățate, cu fronturile de blocuri negre, cu mulțimea în calea trenului. Spinoase clopotnițe greoaie, lângă linii de pură Renaștere și tentativele moderne de cupole în marile zidiri bisericesti care apasă asupra vieții orășenești.

În apropiere de Barcelona apar vilele moderne, acoperite cu țigle smălțuite, cu acoperișurile scăzute, alături de jupuia casă de grup a muncitorilor.

III.

Barcelona.

Oraşul?. Ce nu se află într'însul! Mai ales marele avânt de azi, un avânt de nobilă ambiţie, de muncă distinsă, cu ceva aristocratic şi aproape poetic în ea, de îndeplinire scrupuloasă a datoriilor economice şi sociale, orice lucru fiind îngrijit cu drag de orişicine, de mândrie discretă a marii opere îndeplinite, şi, trebuie s'o spun şi aceasta, de bucurie liniştită, fără strigăte care displac, fără laudă de sine şi sfidare, şi fără înţepeneală pentru ce a rezultat.

Aceasta e impresia când străbaţi împreună cu un întreg val de mulţime, în sunetul de sirenă al automobilelor, vre-o 40.000, şi între necontenita trăgănare în sus şi în jos a celor şaizeci de linii de tramvaie, străzile nouă şi largi, despicate prin confuzia umbroasă a vechilor cartiere, ori când te laşi târât de aceeaşi modă populară pe *rambla* care duce kilometri întregi de la un capăt al harnicei cetăţi la altul.

Cum nu e nimic turbulent şi desmăţat, nimic tru-faş şi sfidător în atâta omenime care se mişcă grăbită din loc în loc—nu există un *corso* de primblare, nici o Cale a Victoriei unde toată poliţia şi oastea nu pot disciplina leneşa *flânerie*—, tot aşa nu e nimic nervos, iritat, mânat din urmă de şfichiul grabei.

Oameni de o desăvârşită cuviinţă mergând până

la amabilitățile și la surîsul care aiurea de mult a ieșit din moță. Și aspectul însuși al acestor oameni de treabă, pe cari corecții agenți de circulație îi conduc atât de ușor, e atrăgător prin varietatea lui. Oameni din Aragon, țerani cu tichiuța neagră înfășurată pe vârful capului, pescari din Baleare cu turbanul pe-o ureche, ca în Sardinia, rămășițe ale zilelor dominației arabe, femei voinice, cam pătrate, cu părul creț în valuri, altele cu lungi ovaluri albe de Argentine cu ochii strălucitori ca ai păsărilor din veșnicele păduri, bătrâni în mantile de horbotă neagră. La un colț se adună gravi anticvari, cari, ca orice negustori de aici, nu chiamă, nu invită, nu discută, anunțând numai, scurt, prețul mărfii lor, negustori de păsări, canari galbeni, canari verzi, canari negri, sprintene părechi de aripi exotice cu colorii de piatră scumpă, perușe verzi cu așa de curatele cap rotund, domesticite și nedomesticite. Și cei cari expun în pungulițe de hârtie semințele florilor rare și în original toate ciudățeniile dovlecilor și tărtăcuțelor.

Tocmai în fund, ca la Marsilia și la Genova, surorile din cele două țeri vecine, e creațiunea spontană a poporului, pe locul așezării romane din care a rămas o singură coloană izolată. O simți încă în aceste amănunte și în altele: marfa care se întinde în stradă, restaurantele, *comidele* pentru flămândul cu bani puțini, **curații** orbi liniștiți cari, în colțuri, lunecă arcușul de-alungul vioarei pe care n'o văd sau pișcă strunele ghitarei, lângă farfurioara pentru greoi gologan de aramă. Căi înguste, a celor trei Babe, porțice ca al vechilor fermece, sânt din acest timp.

Peste acest fond simplu a venit răsățul bogăției, care însă aici n'a dat palate pentru o burghesie de

sine stătătoare, ca pe coastele mărilor italiene din faţă. Şi ce a fost s'a dus; dar a rămas biserica, vechea biserică gotică, alături de refacerile masive ale veacurilor următoare.

E, dincolo de vechea poartă cu turnul, cu turnurile romane, un cartier bisericesc întreg păstrat până astăzi, cu Palatul episcopului, unde a închis ochii un rege, cu „Miradorul regelui Martin”, cu oficiile diecesane, cu prăvăliile de statui colorate şi de alte obiecte ale cultului. El strânge, isolează de lume, apără şi păzeşte catedrala. În căderea nopţii, supt ploaie, faşada de modă francesă, refăcută mult timp, recapătă elementul misterios pe care i l-au luat reparatorii. În interior, abia ard câteva lumânări la altare; numai dedesupt scânteie făcliile în subterana moaştelor Sfintei Eulalii. Femei în mantile, cu părul acoperit de dantele negre, se confundă cu neagra grilă a capelilor. Cele ce trec au numai scânteierea fugitivă a ochilor mari. Şi atunci apar şi mai imense cele trei nave ale căror arcuituri se pierd în adâncul întunecului; corul face un bloc de umbră şi altarul pare nestrăbătut, închis oricării priviri profane. Numai crucile de aur lucesc pe laturi de-asupra adâncului roşu al mormântului contelui Raymon Berenguer şi al soţiei sale.

Din munte a descălecat la această Mare, ca Roman-Vodă şi Alexandru-cel-Bun la Cetatea Albă, baronul aragones de la Apus şi prizonierul său politic, regele. Din ceia ce au dat ei odată oraşului anexat fără luptă, ca, la noi, aceleaşi cetăţi de la gurile Dunării şi de la limanul Nistrului, nu s'a păstrat decât prea puţin, ca impresionantul Palat al delegaţiei.

Acelaşi gotic, într'un uşor elan cochel al supţirelor

colonete desfăcute sus în capitèle ca florile, se întâlnește, din bielșug, la acest Palat, asupra căruia s'a întins aceiași grijă a unui modernism care nu se sperie nici de sticlele colorate cu chipul Madonei pe care le face nu știu cine de la Breslau. El se exprimă în saltul iute al scârilor de la Casa Consistorială, în marea sală a căreia, unde și acum noaptea mai boacănesc ciocanele, o inscripție pomenește pe aceia supt cari s'a ținut întâiul și al doilea sfat al celor o sută de consilieri.

Căci aici a fost o mare autonomie, mai largă decât a „Marcomunității” desființate. O recunoșteau regii Aragonului, cari considerau această cetate a Mării, pusă de o șoartă fericită în calea lor, drept o *altă* lume și o lăsau în sama acelor „părgari” cari judecau după legile maritime pe cari singuri și le dăduseră. Intre hârțiile expuse în Palatul Național e chemarea de către unul din acești monarhi a „Parlamentului Catalanilor ascultători de Maiestatea noastră, așezați dincoace de Ampurda și de Osona”. („Parlament de Cathalans a nostra Maiestat obediens deça d'Ampurda e Osona constituts”). Palatul, din secolul al XV-lea, al contelui de Centellas, Casa Dalmasas, Casa Lonja, aparțin aceleiași insule de gotic medieval pe care o bat undele modernismului năvălitor.

La Santa Maria del Mar, cu înaltul turn elegant, la S. Pablo del Campo, reappare, mai vechiu în originile lui decât la catedrală, același gotic pe care l-au schimbat mai puțin îngrijirile vremii noastre. La atâtăa biserici pe care arheologia religioasă le datează bucuros din secolul al VIII-lea în al X-lea, nu mai e în construcțiile actuale nimic din acel atât de depărtat trecut.

Vechea cetate trăiește și azi, ca pe vremuri, parcă n'ar fi vecine largile „avenide” și piețele imense. E una din ciudățeniile multor orașe moderne această dualitate între evul mediu, strâmt, întunecos, plin de frumuseți ascunse, și actualitatea care afișează, proclamă, strigă, totul. În acest cartier de către port, sânt biserici anterioare stilului roman, cu coloanele terminate în capitule simple, sprijinind boltiri eliptice, cu zidurile goale de sculptură, dacă se lasă la o parte scene populare, de corăbieri de pe la anul 1000, de hamali cărând mărfurile, scene prinse în vârful cutărui stâlp exterior la Maica Domnului a Mării (S. Maria del Mar). În culoarele gătuite ale acestor uliți fără soare se deschid însă curțile palatelor medievale, cu frumoase scări largi, cu gingașe figuri prinse în rama fereștii sau înfipte de-asupra ușilor. Ca la 1200 în gangurile negre femei sărace vând mere și rodii, ciuperci cu căciula roșietică, alune încenușate, care s'au părjolit în spuză. Cete de copii atenți și tăcuți pândesc oamenii și lucrurile neobișnuite lor. Zdravene figuri de oameni ai muncii lângă femeile cu foarte negrul păr tuns și uns. Prin colțuri pare că te pândește stafia neexorcisată a urilor sociale din lăcașul vechilor conspirații și atentate, a lui Ferrer cel executat în mijlocul strigătelor de indignare ale oamenilor din stânga, și a bombelor.

Oameni de știință lucrează asupra miilor de mii de documente din Arhivă, pentru descoperirea și luminarea unui trecut catalan de care sânt, pe dreptate, așa de mândri. Un Puig i Cadafalch, un Nicolau d'Oliver, un Valls i Taberner. Dar mai ales venerabilul istoric și poet Rubió i Lluch.

L-am găsit în „singurătatea supremă” a casei lui

de curând văduvita, unde totul amintește tovarășa care s'a dus, și, la fiecare pomenire a ei, lacrimii răsar în obosiții ochi dureroși pe cari i-a dăruit Științii. Mic, alb, dar puternic încă la cei șaptezeci de ani trecuți, istoricul expansiunii catalane până în țerile și mărirele Orientului bizantin arată coperțile numeroase în care așteaptă tiparul copiile de documente aragono-catalane, cutiile în care se adună corespondența lui cu oamenii de frunte din trei-patru generații. Și dulcea vorbă potolită vorbește, nu atât de trecut, ci de planurile urmărite, de lucrul ce este de făcut, de cărțile ce vor apărea.

Dar de foarte departe, din adâncul nordic frances, se coboară o nouă, mare, iresistibilă putere: metropola contemporană a tehnicei și luxului, a formulei fără greș, pentru oriunde și orice rasă, tiparul și tipicul Parisului. Une ori te crezi pe bulevardele de pe malul stâng, mai ales când o ușoară ceață de toamnă se grămădește în zări. Un milion de locuitori se poartă pe vre-o 74 de kilometri pătrați, în marginea invisibilului râu roșu, „rubricat”, Lobregat, între cei doi munți, Montjuich și Tibidabo. Piețe mari cu statui de sens local, pe lângă a lui Columb, foarte ambițioasă, Piața Cataloniei, piața Spaniei, căi ca a Cortesilor. Drumuri cum e Camino de Lanes, Gran Via sau Via Layetaña, o străbat în tot sensul,

S'a încercat a i se da și biserica modernă cu țuguieturile și enormele turnuri bortilite, cu întrările de stalactite „Renaștere”, de la Templul Sfintei Familii, un fel de Montmartre al splendorilor de astăzi.

IV.

Expoziția.

Un munte întreg, vechiul munte al Judecătorilor, al „Evreilor”, Monjuich (aproape, un Hebron; va fi fost o cale a Crucii), a fost tăiat, ani îndelungați, încă înainte de războiu, cu îndărătnicie, cu pasiune și mândrie după războiu pentru ca noua expoziție universală să biruie pe cea columbiană de la 1888. Întregi complexe de zidiri, menite să rămâie, au răsarit pe locul pustiului aspru. Un Palat Național ale cărui elegante fațade și cupole puternice sânt reproducția uneia din cele mai cunoscute biserici madrilene, într'un loc care, însă, are tradițiile sale de artă deosebite, și, ceia ce mai ales merită admirația tuturor, pentru a învedera acea unitate spaniolă, pe care o anume politică a vrut s'o afirme. În locul chiar unde originalitatea locală e mai veche și mai distinctă, unde e mai mult tendința de a o preface în autonomie deplină, s'a creat din bucăți un sat spaniol, unul singur. Ideie foarte discutabilă din punct de vedere etnografic și artistic, dar a cărei realizare nu e fără interes. Cineva a mers din loc în loc, a descoperit, a fotografiat, pentru ca produsul osteneților lui să se prefacă într'o vastă sintesă, executată cu o deosebită răbdare și cu o perfectă onestitate. Astfel, ca în Scansenele suedeze, norvegiene, daneze, ețaiici au-

tenticitatea indiscutabilă a fiecărei bucăți, autenticitatea străzii înguste, întortochiate, suind și coborând pe supt arcade, e chiar autenticitatea, minuțios realizată, a pavajului din mosaicul de prund al cetăților medievale. Sânt casele de locuință, prăvăliile de tot felul; e școala elementară, și oficiul public, și cărciuma; e o splendidă biserică imensă, din cărămizi și porțelană, cum un sat obișnuit rare ori poate s'o arăte. Sânt sprintenele fetițe ochioase care-ți vând cu o iresistibilă grație stăruitoare garoafa proaspătă și se îndeamnă una pe alta la râset și la glume. Cred că ar fi și mai elocventă prezentarea dacă pretutindeni ai vedea locuitorul, dacă ferestrele s'ar aprinde de lumina lui, dacă s'ar zări chipuri pe balcoane, și nu pentru public, dacă glasuri de copii ar piui pe străduță, dacă totul ar fi real și popular, însuflețit, dacă ființa umană n'ar fi numai după teighea ori în culoarele unde chiamă ghitara în sunete tremurate.

Alături betonul armat a ridicat uriașe lăcașuri pentru munca lumii întregi; cine a vrut și-a căutat și găsit din larg salașul—pe care cei mici, dar lacomi, ca Ungaria, nici nu l-au putut umplea — pentru agricultură, pentru toate ramurile industriei, pentru orice fel de producție și activitate națională. Supt o înfinitate de stegulețe, Marea Britanie amintește ceva din ceia ce este capabilă, Italia arată miraculele unei puteri de invenție și creațiune totdeauna nouă, Germania amintește tot ce ideia și munca ei au putut da lumii, America de toate formele își presintă sigură de sine uimirile. Cei mari au une ori un pavilion central mai mult pentru definiția rolului lor în omenire, pentru direcțiile cele din urmă ale spiritului care niciodată nu se obosește. Italia încunjură în albu-i pavilion de un modernism cutezător, dar și armonios, dominat de o puternică

Minervă, coroana dinastiei de Savoia între mănunchele gata de luptă ale fasciilor. Dintre cei mici, nici Albania n'a vrut să rămâie absentă. Norvegia a ținut doar la arta ei populară cuprinsă într'o simplă căsuță de țară. Pavilionul în dungi al Iugoslaviei lui Mestrovici nu ține să arăte decât bogățiile ei în lemne. Locul nostru e bine ales, bine caracterizat și, împotriva criticelor pretențioase și interesate, foarte bine prezentat.

Poate că lungă clădire cu două rânduri a d-lui Marcu are și ceva din arhitectura septentrională a Nordului. Ansamblul însă e foarte atrăgător. Și această fațadă de loadbe, de stâlpi sculptați, când e bătută de luminile electrice ale serii, e iresistibilă pentru curioșii cari vin cu sutele, cu miile și n'au niciodată aierul unor decepționați. Prin ușa deschisă, lângă care e o bună cărticică francesă de informație, care ar trebui dată gratuit, îmbiată chiar orișicui, palidele figuri pe fond de aur ale glorioasei catapetezme strălucesc de o misterioasă lumină veche. Sfinții icoanelor străbune păzesc chipul Mântuitorului și al Maicii Domnului. Printr'o reculegere religioasă întră cineva în mărturisirea modestă a vredniciei unui popor a cărui notă în viața generală a lumii e mai ales aceasta. În dreapta sânt cele mai frumoase covoare din lume, în a căror bogată împodobire olteană se întâlnesc vânători ca ale Asiriei și procesiuni din care nu lipsesc nici Pazvangiile de pe la 1802 cu fesurile. Săpătura în lemn e bine reprezentată. Etnograful se oprește la expoziția de curiozități muntene din Vrancea ale Institutului social, și bibliograful, amatorul de tipar frumos se poate desfăta la vitrina, bine întocmită, a librăriei. Păcat că un snobism zgomotos și fără politeță a pus alături visiunile clare și comprehensive ale lui Grigorescu,

dulcea tristeță moldovenească a lui Andreescu, tresăririle de veselă culoare ale lui Luchian cu batjocurile pentru bun simț și bun gust pe care din nenorocire le începe un talent atât de adevărat, dar atât de voluntar pervertit ca al d-lui Teodorescu-Sion, care nu se poate să vadă așa nici în nopțile de insomnii ale unei boli grave, de care să-l scutească Dumnezeu pentru ce poate mai mult decât pentru ce face! Am văzut cutare doamnă cuminte care, cu spatele la drăciile fără perspectivă, cu capete indiene și mâni, picioare ca ramurile pădurilor virgine, contempla raritatea unei arte veșnic nouă în credința ei față de capitalul acumulat și controlat de vreme al tradiției! Ce slabe apar pe lângă părțile vechi și bune ale picturii noastre exhibițiile de sec și rece austriacism de clasa a doua, fără nicio notă etnică și personală, ale Ungariei, în mijlocul bâlciului ei de juvaierie din sticlă și de păpuși cu înfățișare de monștri!

Și unele reclame în colorii, ca și harta cu puncte luminoase, impresionează.

În stânga industria e discret, dar bine reprezentată.

Seara, electricitatea și face vrăjile. Ea înfige stâlpii roșii cari rivalisează cu splendorile de aramă ale apusului mediteranean; ea dă viață veșmintelor de zăpadă ale unei nimfe pierdute în valul țîșnirilor de ape și aruncă asupra orașului vast, asupra mării largi, parcă asupra muncii omenești întregi, resumate aici, largi raze de proiectori ca o binecuvântare.

Arta, pe care la Vich o urmărești singură în micile încăperi ale palatului episcopal¹, se întâlnește, în

¹ V. mai departe.

proporții destul de mari, dar amestecată cu tot ce au mai dat, în toate domeniile, toate provinciile Spaniei la „Palatul Național” din Expoziție.

Aici i se dă însuși cadrul, reprodus în stuc, al bisericilor din care au făcut parte aceste antependii și portale. Sânt însă, în această contrafacere albă, nouă, proaspătă, care impresionează însă adânc, fațade de biserici navarese, Estella, Tudela. cu câte o rămășiță din vechile tradiții ale artei locale, chipuri de animale, de oameni caricaturali, linii aruncate în desordine, dar, înainte de toate cu ceia ce li-a dat romanul, goticul de peste munte, de la Francesi, cu cele trei portale, cu Mântuitorul presidând la mijloc. cu cele până la opt serii de sfinți din boltituri, cu scenele religioase din capitule.

Pictura pe lemn a Cataloniei rurale e întovărășită până în secolul al XIII-lea de o sculptură în lemn dând sfinți stângaci și strâmbi, cu ochii căscați naiv în fața plecată, cu mult prea mare pentru acest trup scorțit. Dar, pe lângă ceia ce, aiurea, poate să deie arta arabă — ce minunate porți și scrinuri! — și mosarabă, vezi și în aceste părți de tradiție simplă și sinceră afluxul de inspirație nouă a Franciei. Și aici ca în Castilia Madona rotundă, veselă, solid așezată în jeț de stăpânire predominantă. Iubirea pentru culoare rămâne și figurile roșcovane ale dumnezeieștilor femei îmbrăcate în rochii de colori clare au zimbete pe care cerul nu le-a știut niciodată.

Nu era de-ajuns atâta. Intre arta orășenească, de cetate, de la Nordul Pirineilor și cea sătească din Sud se făcuse acum o sintesă. Ea putea să se desvolte pe liniile ei, modeste, dar sigure. Iată însă că o nouă dinastie vine prin Carol Quintul, și acești Burgunzi de limbă francesă și flamandă aduc cu dânsii, contra influențelor italiene strecurate pe în-

ceal până atunci, o artă de Nord, de altitudini delicate și visătoare, de o mare transparentă a sufletului, de colori discrete și palide. Un secol acești oameni din Flandra sânt stăpânii la Curte, iar, în acel timp, floarea de munte a provinciei maritime se ofilește, în fața centralismului exotic.

Acesta, de pe urma stăpânirilor, așa de întinse, în Italia se impregnează tot mai mult de spirit italian nou. După zilele lui Bermejo și Berruguete, a cărui Naștere a Mariei e o capodoperă de pioasă grație, epoca lui Yanez, din școala căruia vine cutare admirabil Crist poruncitor la masa unde un apostol doarme. După moda flamandă, vine ucenicia la Veneția, la Neapole, a pictorilor madrileni. Murillo va deveni maestrul unor Madone înflorite cu îngeri, care au numai în lumina de ochi negri a feței rotunde ceva din țara iberică, iar, când va voi să fie de aici, va culege tipurile de stradă ale Madridului. Velasquez se va străbate de tehnica severă, discretă a lui Tiziano — ce frumoase sânt liniile lui de aici, în scrisoarea către Carol Quintul, rotunde, clare și sigure, mândre! — în portretele pe care le va face măririlor timpului. Și așa ceilalți contemporani, unul după altul, unul de la altul. Ribera se simte mândru că e Spaniol și scrie pe pânzele lui: Jusepe de Ribera, *Spagnolo*, dar el stă în Neapole, unde-i zic *Spagnoletto*. Aici sânt cele mai frumoase pânze ale lui: pe lângă cutare Magdalină în întunec lungă un craniu, mândrul Sfânt Paul, severul Sfânt Petru bătrân, și mai ales o Maică a Domnului a cărei față e ales luminată pe lături, pe când, în umbră, sfinții se închină și, în pata de lumină, pruncul apare puhab, blond și ros: întregul e de un farmec fără păreche. Școlile s'au topit: Burgundia, Flandra, Italia, Spania bătrână, toate fac una. *E și în pictură, în arta toată un imperialism do-*

minat de Monarhia spaniolă. Sintesa de suflet impusă de unitatea materială realizată cu armele. Olimpu frumusețelor a fost adunat de legiunile iberice așa cum legiunile romane adunaseră Olimpul divinităților, și, ca și zeii cari au ajuns a se înțelege și a se contopi, au făcut și deosebitele întrupări ale artei în zilele domniei prin unul singur de la Oceanul Atlantic la Portul Euxin.

De aceia, azi, Spania are dreptul de a-i trage după dânsa, de a-i înșirui în același alaiu al strămoșilor după steagurile Imperatului. Strălucite specimene ale artei anexate sau ocrotite măcar sânt și aici, și nu le simți ne la locul lor. În rândul întâiu acela pe care Monarhia și l-a însușit întreg, l-a internat cu geniul lui sălbatec și nebun la Toledo, „Grecul” din Creta. De la el se presintă acum pânze puțin cunoscute: un Sfânt Luca zugrăvind pe cavaletul lui o Maica Domnului nevăzută, un Sâmpietru frângându-și mâinile bătrâne, usate, cu ochii spre ceruri — și ochii „Grecului” au lacrimi —; un al treilea, un Crist, cu crucea grea strânsă de umăr, care e numai un avânt înduioșat de plâns către cerurile unde duce durerea omenească pentru întâia oară încercată de un nemuritor. Largi draperii roșii și verzi se înfruntă, și o frumuseță inedită iese din ciocnirea lor. Numai martiriul Sfântului Sebastian are o siguranță, o liniște, un suprem calm sfidător, de atlet care se resignează. Niciun chinuitor, nimeni să-l privească pe cel mai senin dintre martiri, cum e și cel mai zdravăn. Un Apollon căruia-i curge sânge din coastă. Pictorul înseilărilor și sugestiilor, al scărmanărilor și al „sfumaturilor” pare a fi vrut să arăte aici că știe atâta cât și ceilalți, măcar cât ei: ce știință adevărată a mușchilor, fiecare reacționând altfel la încordarea trupului legat cu

funii! Credincios nației și patriei sale, furnisorul sumbrelor catedrale din Apus a scris prelung și liniștit, mândru de locul de unde vine și de sângele ce-l are: Δομήνικος Θεοτοκόπουλος έποίησιν, „Dominic Theotokopoulos a făcut”. Veronese are o blondă fetiță de Veneția, iar Tiziano o Evă de ivoriu ieșind luminoasă din întunerec, cu un extraordinar relief, icoană ce stă să părăsească pânza pe care magia maestrului a vrăjit-o: maica tuturor oamenilor e cea mai frumoasă femeie pe care a făcut-o vre-un pictor.

Când Spania e din nou a ei, numai a ei, fără Țările-de-jos, fără Italia, în frunte cu niște regi pe cari, de și Francezi, i-a adoptat și i-a prefăcut, crudul adevăr al lui Goya, ale cărui portrete regale, descriind prostia unuia și răutatea alteia, trufia miniștrilor, defilează, aparține Madridului, vecinătății Escorialului, unde putrezesc purtătorii de coroană, reduși la nimicirea umană. Așa sânt contemporanii, elevii lui: Lopez, Bayeu. Un clar adevăr de cer limpede, de atmosferă uscată. Iar, când o școală nouă se ivește, așa de meșteră în mijloacele de a forța și reține atenția, a lui Zuloaga, a lui Montemayor, în prinderea eleganțelor feminine, a îndrăzelii frumuseților populare, tresărind într'un singur gest de conștiință și de mândrie, de la țurțurii șalului multicolor până la pieptenele înfipt dârz pe pletele negre, în căutarea prin străini a modelelor slovace cu cârpele roșii înflorite pe cozi, e tot aceea notă. *centrală*, din regiunea unde natura face atâtea minuni cu colorile încât învață puțintel și pe oameni. Vechea școală populară și mistică, școala sufletului exprimat stângaciu și mișcător a dispărut sfioasă înaintea virtuosilor.

Aceiași artă, presintată cu o deosebită știință, în cele mai bune condiții tehnice, întâmpină cu ace-

iași veselie de colori, cu aceeași plăcută stângăcie a represintărilor, cu aceeași naivitate a gestului la Museul de Arheologie din frumosul parc al Barcelonei, care mai cuprinde și una din cele mai frumoase colecții particulare, cu un Juan de Juanes, rumân și mândru, plin de foc, în priviri și în mișcare, cu o bătrână a lui Rembrandt, de un crud adevăr al decadenței omenesti, cu un pescar al lui Salvator Rosa, cu un Tițian, câțiva Murillo, mai mulți Velasquez, un printșor al Habsburgilor murinzi de Coello și un impresionant Hristos al lui van Eyck, din care par că pornesc razele divinității lui.

Tot ce mai poate expune pictura mai nouă, toată frumuseța vaselor albastre și aurii de la Paternò, în care figurile animale au o așa de hazlie și de adevărată redare, se umbrește față de valoarea antipendiiilor și frescelor.

Unele și altele dau une ori o impresie de ireală, copilărească și mistică frumuseță, care stă toată în coloritul clar și variat, în decorațiile făcute cu dragoste și o capricioasă imaginație. Cu câtă plăcere înfățișează pictorul dihanii care n'au avut ființă niciodată, balauri cu câte zece ochi, cât de larg întinde penele ochioase, de fluturi minunați, ale serafimilor! Cum se înduioșează de durerea lui Isus cu fruntea plecată supt osândă! Cât de mișcat e când, ca în scena de la S. Pere de Tarassà, femeia din legendă înfățișează nu știu ce ochi scoși și furați pe farfurie! Mai toată podoaba, din secolul al XI-lea, a Maicii Domnului de la Tahull a fost mutată aici. Cu Sf. Gheorghe al lui Huguet e cineva acum supt influența francesă.

Bizanțul, de unde vine o Maica Domnului cu pruncul culcat pe braț,—cu dulceața sienesă a ochilor cârpiți —, a adaus însăși influența lui peste folk-

lorul care imită cea mai veche artă orientală. In-
dată însă Flandra va hotărî noile linii și noul ton, su-
fletul deosebit, de întimitate visătoare, de smerită can-
doare a artei din aceste locuri. De la Seo de Urgel s'a
adus întregul șir de mari pânze cu subiecte care
și ele vin din alte locuri unde soarele trecut prin sita
negurilor formează alte naturi.

Azi, în Palatul Artelor, Spania, care expune pânze
atât de multe și atât de bune, are un curaj de sigur
neobișnuit în mijlocul visurilor de *delirium tremens*.
pe care le trimete Franța, Belgia, Serbia și altele in-
fectate de aceiași boală. Genul nou: pătratele, ochiu-
rile de locomotive, zigzagurile, liniuțele care înlo-
cuiesc membrele umane, tărtăcuța strâmtă în locul
capului nu atrag pe acești robuști oameni sănătoși.
Câud iese din această urmare a tradiției care dă a-
tâtea tablouri de prima ordine, spiritul spaniol se
complace în jocuri de coloare, în cochetării ale lu-
minii, în vrăjile aventurilor strălucitoare spre care
indeamnă miraculele înfăptuite zilnic de lumina fără
început, electricitatea.

Misiunile au un mare palat la Exponție. Se adu-
nă acolo tot ce au făcut, în curs de două veacuri, tot
felul de călugări, Franciscani, Dominicani, Iesuiți,
Mariști, femei frământate de pasiunea, gata de orice
sacrificii, a proselitismului. Ordinele se luptă între
ele, în multele odăi ale imensei clădiri pentru a-și
afirma partea pe care au avut-o în câștigarea raselor
inferioare, bătute de Dumnezeu cu o piele alta de-
cât nobila noastră podoabă. Etnografie, folklore, is-
torie se îngrămădesc în dulapuri, în vitrine, se în-
șiră pe pereți în jurul marilor figuri naive, a pă-
pușilor de lut și porțelan care înfățișează pe sfinții.

leproși, pe sfinții ciumați, pe sfinții cu găturile ciocârțite, pe femeile de jertfă care așteaptă rugându-se ceasul peirii. Și la un loc cu aceste „mărturii ale credinței”, ale unei credinți fără margini și fără frâu, scrisori, relicvii, urme de vechiu sânge vărsat pentru Hristos.

Cei cari s'au sacrificat astfel sânt de toate rasele, până și la rasele catehisate, câștigate și mântuite. Cutare operă de salvare e începută de o doamnă polonă, palida princesă Lewochowska.

Dar Spaniolii predomină, începând de la acel Francisc Xaveriu, ai cărui urmași încă trăiesc în Spania. Ei sânt deschizătorii de cale și șefii. Lor li-a fost întâiu milă de neamurile rămase în urmă, *razas aretradas*. Astfel au plătit păcatul cuceritorilor cruzi și lacomi, ale *conquistadorilor*: Fernan Cortez, Pizarro, Almagro. Și astfel opera lor e un document de valoare spaniolă, un titlu de mândrie al nației întregi. Și de aceia tăcuta evlavie cu care un popor întreg defilează înaintea amintirilor, de veacuri sau de ieri, ale acelor cari și pentru Spania, țara lor, pentru Castilia și Aragon, Navara și Catalonia, au mărturisit.

Simțul istoric al acestui popor e în adevăr de uitat. În fața mulțimii adunate din toată țara, până la oamenii simpli de pretutindeni, până la școlile de copii mici și de fetițe stau deschise mașinăriile și mărfurile lumii. Ici și colo vezi pe câțiva cercetând aceste pavilioane, răpede, în tăcere. Pe când Palatul Național, depositul gloriilor, comoara frumusețelor, e invadat, cu toată taxa de intrare, cu toată scumpețea „Călăuzei”, cu toate oarele une ori nepotrivite, de un public atent și călduros, care străbate pe cele mai

scumpe covoare sălile imense în atitudinea credincioșilor cari intră într'o biserică. „Cea mai puțin interesantă atracție a Expoziției”, spune cineva, „e așa zisul Parc al Atracțiilor”.

V.

Terrassà.

Peste vârful de la Tibidabo, ale cărui două cuvinte latine par să fie răsunetul unui verset liturgic — de aici vederea îmbrățișează tot orizontul, orașul desfăcut la picioare, largă mare pierdută în zări albastre, munții din față cari întind perdeaua lor în fața imenșilor Pirinei—, peste această culme stâncoasă prefăcută în loc de plecare al unui funicular, în teren de distracții, cu elevatoare care duc în cușcă de fier încă vre-o sută de metri mai sus, se merge, pe o grea șosea tăiată în piatră, spre Terrassà, vechea Terrassà visigotică.

Odată era aici, unde azi harnici muncitori fac postav de lână și ciorapi (metges în catalană) și vre-o cinczeci de mii de locuitori se strâng pe un spațiu strâmt pe povârnișul muntelui acoperit de pini, încă una din stațiunile romane ridicate pe satul iberic primitiv, Egara. Pietrele ei au rămas, cu inscripțiile lor drepte, severe, dar un nou popor le-a întrebuințat pentru clădirea nouă a unei noi religii, așezată pe ruinele scurtei stăpâniri bizantine din vremea lui Iustinian.

Visigoții au lucrat aici cum voia să lucreze vestitul abate Sugier la Saint Denis, cum au lucrat ai noștri ceji vechi la Dănsuș, luând de pretutindeni

cu începuturi de arcaturi oarbe, presintă într'o stilizare îngrijită, din veacul al XII-lea, scene religioase, legende, „istorii”, animale, monștri, flori și frunze din toate climatele, păuni din Persia și vulturi din Bizanț.

Alături, biserica episcopală răsfață razele imense ale roșatei sale de-asupra portalului gotic cu atâtea ramuri. Și, pe când vechi podoabe medievale se cațără pe pereții suri, barocul a pus în cutare capelă toată imbielsugata-i înflorire de îngeri și de flori, toată strălucirea poleielilor lui.

VI.

St. Cugat de Vallés.

Pe un drum de țară, spre biserica și claustrul minunat de la Sf. Cugat de Vallés.

Opera maestrului Amalt, care declară în placa lui comemorativă că a făcut „pentru vecie” acest castel, e astăzi părăsită de călugări; ciocanul profanatorilor de la 1835, cari pedepsiau arta pentru păcatele monahismului a lovit pe alocurea în piatra solidă, decapitând un episcop, știrbind vârfuri de coloană. Goale se suie scările zidirii secularisate către coperișurile de lemn săpat care putrezesc. Laurii de atâtea ori seculari cu groasele trunchiuri suflă la vânt și tișnește apa din basinul făcut de ucenicii grădinarilor mauri fără să poată mângâia pe altcineva decât pe un pictor singuratec. S'a oprit și procesiunea pelerinilor impii cari au batjocurit păreții cu însemnări în care crezul catalan se luptă cu cel castillan.

Ce-ar zice de acest pustiu bunii abați ai evului mediul, vechiul Blascarius, înfățișat pe piatra sepulcrală, cădelnițat de un înger, abatele Buire, cel asasinat la 1351 în noaptea de Crăciun, abatele Estruch, din al XV-lea, cu mânilor purtând în palmă stigmatele Domnului și cârja ținută ca un sceptru princiar?

Capitelele frumoaselor coloane svelte, tivite sus

materiale diverse pentru lăcașul Domnului. Episcopii creștini moșteniseră templul zeilor, și prin grija unuia dintre dâșii, probabil după plecarea ostașilor basileului, în a doua jumătate a veacului al VI-lea, când șefii acestei mici biserici poartă nume grecești: Sofronie, Ilergiu, se făcu catedrala, biserica Sfântului Petru, a Sfintei Marii din bucăți și baptisteriul Sfântului Mihail.

Acesta din urmă, peste o bisericuță subterană, e aspru și gol, dar presintă o interesantă colecție de colonete culese la întâmplare într'un vechiu material cu capitălele foarte simple. Pe una din părțile bolții, supt un sever chip de poruncă, figuri tipice se înșiră, zugrăvite în roșu și negru, toate în veșminte romane, cu mâna sprijinită în tâmplă: e un conventus naiv de sfinți curat latini. Într'o absidă se presintă omorul Sfântului engles Thomas Becket.

Moștenind o parte din materialele basiliceii, al cărui mosaic negru pe alb se desfășură în piața din fața ei, biserica Maicii Domnului, cu forma ei de cruce, turnulețul cucuiat pe cupola joasă, cu păreții ei împodobiți cu arcaturi oarbe, ca la noi, în clădirile religioase ale epocii lui Ștefan-cel-Mare, cuprinde mai ales o foarte frumoasă frescă. Marile figuri calme au o seninătate simplă, fără culoare locală și fără elemente de mărunțiș luate din lumea încunjurătoare. E un stil abstract, de cărturar din evul mediu mai târziu, fără nimic din șăgalnica spontaneitate a inspirației populare.

De toată frumuseța în ce privește adevărul scenelor ca și strălucirea proaspătă a colorii sânt cele trei mari picturi pe lemn (retables), dintre care una e a maestrului Huguet (1460), alta a lui Borrassà († 1474). În scenele de martiriu se oglindește toată viața contemporană, până la hirurgia picioa-

relor de negru transplantate la martiri și la opera de infirmieri a îngerilor. Răsăritenii apar cu turbanele și tunicele lor strâmte, cu pantalonii lor umflați, de la judecătorul din scaun până la calăul sprinten în laibărul lui galben, scos din mantia verde, în femuralii lui roșii, suflecându-se pentru îndeplinirea păgâneștii crime contra sfântului. Suveranul care privește calm, cu sceptrul în mână, îndeplinirea crimei, e un Sudan egiptean, cu înalta lui pălărie, cu bogata haină de brocard, cu îngrijire zugrăvită. Acestea sânt lucruri smulse cu un gest viguros din viață pentru a îmbrăca vechea legendă hagiografică. Se simt aproape de noi.

Tot așa când, în clădirea adăugită cu o navă din secolul al XI-lea, a Sfântului Petru, mă găsesc înaintea celor trei abside ale bisericii primite lângă fresce palide în care un ostaș cu trei coarne la pălărie sau un rege încoronat întinde sabia peste un întreg grup care se apără sau se roagă; de-asupra pe o grindă de lemn trei colonete într'un registru, două în altul cuprind câteva figuri de sfinți și de înger, slab încondeiate; un iconostas de zid din bisericile noastre, dar fără nimic la spatele lui.

Și aici o observație de altă ordine: comitetul local, un pictor, un alt fruntaș, îngrijesc cu cea mai mare dragoste o descoperire la care și ei au parte, și după indicațiile lor se ridică în jur o frumoasă plantație de copaci rari, menită să isoleze această insulă de venerabilă vechime.

VII.

Taragona.

Drumul la Miazăzi de-a lungul coastei, cu unele pătrunderi în interiorul țerii, presintă, pe aceeași stâncă galbenă, roșie, închizând abia în crăpăturile ei puțin pământ vegetal, o vegetație mai bogată decât coasta pirineiană până de-asupra Barcelonei. Pe copacii cu frunzele lucioase încep a se coace portocalele, smochinii își sulesc trunchiul chinuit, dar mai ales carubierii, *garofalii*, fac ciudate contorsiuni dramatice cu puternicile lor ramuri: între foile ascuțite începe a se forma rodul abia vizibil acum, dă care, în multe luni de zile, se vor face roșcovele, coarnele de mare, cu carnea dulce, cu semințele tari. Dintre lespezi răsar platanii pitici cari samănă cu niște tufișuri pletoase. Albastre foricțele se învecinează cu cimbrul parfumat, *thymus* al antichității romano-grecești, pe care-l caută cu patimă caprele negre cu ochii galbeni de drac și cu ugerul atârând greș de lapte. La stânga Marea se desface din nesiguranțele timide ale dimineții și desfășurarea ei albastră freamătă supt razele așa de calde, încă, într'un sfârșit de Novembre, din țara unde abia în zilele cele mai aspre temperatura pare a se lăsa către zero, pe care nu-l atinge niciodată.

E dunga vechii colonisări romane pe pământul

Iberilor supuși și ținuți supt jug. Semnele Romei apar îndată: un arc de triumf fără podoabe acopere drumul, un mormânt cu grele lespezi e încă supt strajă: figurilor ostășești care se dejghioacă, muntele e tăiat pentru a da pietre de construcție unui oraș întreg.

Acel oraș iată-l: Taragona, Taraco de odinioară, capitala provinciei „taraconense”.

Este aici o catedrală ale cărei începuturi sânt încă din veacul al XIII-lea. Fațada, la capătul ascensiunii largilor scări, are între două turnulețe cu zgrăbunțe gotice un singur portal larg încordat în care-și fac vechea de secole sfinți cu figuri mari umflăte, cu pletele lungi în jurul Dumnezeului mântuitor prin credință și iubire. Dar la Barcelona pilaștrii robuști țin pe umeri bolțile larg croite. Pe lângă câteva morminte vechi, s’au adus de la Poblet, mănăstirea prădată de revoluționarii din 1835, în cadrul lor însuși, de o mai târzie sculptură, rămășițele regelui Jaime „Cuceritorul”. În corul larg plantat în mijlocul clădirii, canonicii în roșu își fac rugăciunile de după amiazi; din sacristie în curând vor răsună cântările îngerești ale copiilor de cor, ale căror glasuri argintii se întovărășesc cu plângerea orgei.

În claustrul vecin, închizând o grădiniță îngrijită, coloanele înșiră capitule biblice și altele de o lumească glumă, în care se văd și pisici înfigându-și dinții în spinarea șoarecilor fugăriți.

Museul de alături cuprinde frumoase opere de pictură și sculptură, cu fețe dureroase de Crisți, figuri de tăietură și veșmânt medievale în jurul sîcriului divin; alături se păstrează largile tapișerii din secolul al XVI-lea.

Dar ceia ce fixează caracterul localității e Roma, care de atâtea veacuri trăiește aici.

De-asupra formidabilei rostogoliri de bolovani ciclopici, strămutați și clădiți aice cu voinicele brațe sălbatece ale Iberilor, cefatea Scipionilor și-a așezat metodic puternicele blocuri sure, cu disciplină tăiate în forme egale. Atâtea din case, museul catedralei însuși sânt alcătuite din această nemuritoare moștenire, care, descoperită sau închisă, se întâlnește pretutindeni. Un turn al lui August căruia tradiția i alipește numele de prigonire al lui Pilat stă încă drept. Din acest puternic încunjur, în mare parte intact, privirea cuprinde cel mai încântător orizont, pogorârea de pe dealurile uscate a caselor albe, vesele, cu largi terase, crestele galbene-sure, batute în față de razele pornite spre Apus și, ca fond, albastrul părete mușcat al munților depărtați. Ici colo, pe străzi abia pietruite, femei cu nobila față prelungă, bătrâni cu fața aspră, copii în desordine dau un trecător amestec de uman veșniciei de piatră.

Ce e nou, cu toată largă alee centrală, otelele curate, tramvaiele rare, cumintea mulțime, cuviincios gătită, care se primblă, pare numai continuarea acestui trecut de un mileniu și jumătate. În strada Cavalerilor, a vechii aristocrații, între casele înalte negre, cu scări complicate în curțile acum pustii, e ca un aier de antichitate imutabilă.

Și iată că lângă superbele clădiri pătrate, de o îngrijire incomparabilă, ale Fabricii de tutun, morții vremilor au aruncat de pe umeri multă țărână îngrămădită și au ajuns din nou la suprafață.

Intâmplător, un întreg mare cimitir a răsarit în marginea orașului de vre-o 30.000 de oameni cu oarecare industrie și export de uleiuri și alte mărfuri ușoare. Morminte de oameni bogați, sicrie de

piatră și de plumb, inscripții dedicate Impăraților, până la Dioclețian și Maximin, lespezi votive ale legiunilor, între care și aceia care poartă numele lui Traian. Pe alei bine tăiate, între brazdele de verdeața defileul însemnărilor latine se urmează. În micul Museu trei mosaice funebre stau alături: unul pomenește un personaj important, înfățișat în toată splendoarea lui oficială, pe altul, între ramuri de viță în legătură cu numele mortului, se strigă: „Ampeli, requiescas in pace”, pe o placă se pomenește Nectarista preoteasa lui „Iupiter Amon”. E în grecește, și nu odată numele aparțin vocabulariului elenic târziu. De câteva ori salutarea preliminară e în această limbă: Χαίρε, „bucură-te”. Unele inscripții sânt cu litere strâmbe, mărunte, plecate; un întreg folclor funerar.

S'a lăsat noaptea, pe când simplul portar, devenit arheolog prin deprindere, își sfârșește explicațiile. Cerul senin nu-și arată încă stelele. Pe șoseaua de de-asupra, urmând pe cea romană din vremuri, copacii întunecați își rânduiesc straja. Un adânc întuneric cuprinde pomi, pietre și oameni. Vocile scad ca supt o taină și o clipă ni se pare că nimic nu s'a schimbat în vremuri și că sântem aici pentru ca să aprindem candelile, noi, Romani, la sarcofagiile fraților noștri Ampeliu, Nectarista, cei adormiți întru Hristos Mântuitorul.

VIII.

Vich și Ripoll.

Vechiul meu amic d. Puig i Cadafach mă conduce și la Vich.

Vicus roman de odinioară, al unor „Ausoni” ca ai Italiei, se află la capătul unuia din cele mai frumoase drumuri, de șes și de munte, și unuia din cele în cursul cărora e mai mult de învățat. Șoseaua asfaltată sau cimentată e admirabil așternută și de o întreținere perfectă; nimic nu s'a stricat într'însa; cantonierul pare a nu mai fi de nevoie. După exemplul căilor făcute de acum desființata *Mancomunitad* a Cataloniei, guvernul ei quasi-autonom pentru drumuri, școli, spitale (un fel de zemstve mai largi), dictatorul a aruncat sute de milioane de pesete și a înzestrat țara întreagă cu o astfel de rețea a circulației cum n'o are niciun alt Stat, și, de n'ar fi decât aceasta, i s'ar veșnici numele. La locurile periculoase, marginile de pietre sânt înlocuite cu o elegantă țesătură de sârmă groasă între stâlpi roșii, care poate opri prin elasticitatea ei automobilele derapate.

Tot șesul și până și povârnișul muntelui pietros e împărțit în pături de sămănături făcute cu cinste și cu iubire ca să poată da în această climă blândă mai multe recolte pe an; vie mărunță, grâu de

toamnă, legume de tot felul și chiar porumb. Știuleții de aur sânt prinși pe o pârghie care se razimă de fațada de piatră a caselor. Nimeni nu se atinge de averea altuia, lăsată liber afară. La orice cas, foarte rar, de hoție, se sună, după o străveche dătină, clopotul de *sematen*, pe care Primo de Riviera l-a introdus și în restul Spaniei. „Șematen”, adică „să fim atenți”, „băgați de samă”, și atunci din toate casele aleargă membrii companiei de pace în arme. „E cu neputință să scape hoțul”, spune întovărășitorul meu.

Casa mediteraneană, romană, pătrat de piatră cu ferești mici, cetate și hambar, formează satul, din care se răsfiră, îngreuind, firește, școala, locuinți răzlețe. Biserica e une ori mare și frumoasă, dar modernă sau modernizată. Totul se confundă în masă, în solidaritate, care e basa țerii. Pe alocuri, vile de o îngrijită construcție, cu grădiniță alături, pentru lunile de vară ale bogaților negustori. Olanele lor smălțuite scânteie lângă vechile olane palide, prăfuite de pe coperișul țeranilor.

Vich e un târg episcopal. De la episcop, nou sau vechiu, pleacă totul; și azi în umbra lui totul se mișcă. El a refăcut în interior lăptoasa biserică, în care înalți pilaștri cu capitule aurite despart picturi moderne în care scene de o aprigă imaginație înșiră în cutezătoare și învălmășite ascensiuni spre crucea lui Hristos sutele de oameni lacomi, săracii de orice fel de mântuire, numai să nu moară veșnic. E aici Michel Angelo trecut prin gravurile cărților de lux ale romanticilor. Alături un templu roman degajat din ruinele unui castel: pe coloane s'au săpat nume de ilustrații locale.

Ce e mai frumos din trecut e claustrul, cu sprintenele ferești false de un gotic înflorit, pe supt co-

loanele căruia nu mai trece evlavioasa turmă a călugărilor.

Museul e gloria localității și ar onora orice mare oraș. Firește pietrele romane ocupă o oarecare parte, și ici și colo vremea de tot nouă, ca amintirile poetului Verdaguer, cu coroana de lauri și colorile catalane, astăzi strict oprite. Foarte multe produse ale metalurgiei trecute de la Arabi, ei înșii elevi ai Persanilor și Bizantinilor, la Spanioli, succesorii lor. Nu lipsesc țesăturile în care iarăși acei cuceritori păgâni cari și-au răsplătit cu atâtea daruri cucerirea au fost învățătorii. Dar mai ales strălucita colecție de picturi pe lemn din veacurile al XIII-lea până la al XVI-lea și sculptura în lemn care li corespunde.

Imitația Bizanțului, care a fost timp de două sute de ani stăpân pe această coastă, e de toată evidența. Undeva am văzut o iconiță a Maicii Domnului care ar putea veni foarte bine de la Moldovița sau de la Humor (în interior începuturile artei romane se confundă cu ultimele resturi bizantine, până și la câte o inscripție în grecește). Mult timp Cristul apusean păstrează atitudinea pe care i-a dat-o sintesa orientală. Dar foarte de vreme se ivește spiritul, care dă farmec tuturor acestor produse de artă, al mulțimilor populare, credincioase, naive, simțitoare, înduioșate, unind realismul cel mai legat de pamânt cu sentimentalitatea care tinde mai înaripat către cer.

Intr'o tehnică specială, cu combinații de roșu deschis și de verde clar, ca în juvaergie, se schițează cu un condeiu care se oprește cu o migăloasă iubire asupra subiectului. Christii și Madone, sfinți — Sâmpietru cu barba albă zburătăcită ca un Sfântul Nicolae de la noi, Sfântul Augustin cu scufie de

student medieval —, martiri și calăi, mironosițe care plâng, ostași cari păzesc, mulțime uimită cu trăsăturile deformate de durerea priveliștii, în cari, dacă Italia sienesă a dat ceva, cea mai mare parte vine din observația directă, din prinderea trupului viu întâlnit pe strade. Toată partea de mărunte realități curente e de o perfectă autenticitate, în costume ca și în mobilare, ca și în mărunțișurile casei și mesei: călimara, ceasornicul de nisip, uneltele pentru prânz. Atitudini de o naturaleșă inedită te opresc în loc: Sfânta mamă care dă sinul, copilul divin care răspinge cu cochetărie hrana, ori ține în mână păsăruica spaniolă a Sfântului Duh. Mai ales teribila visiune a unui Mântuitor sângerat de ascuțișul spinilor, picurat de sânge și de sudoare pe fața lividă, cu buzele vinete, privind de supt coroana răsplătirii supreme cu ochi cari strigă cerului și pământului durerea suferinții omenesti. Nume din veacul al XV-lea, al XVI-lea: Borrassa, Perrot și Ioan Gasco, Jaime și Pedro Huguet. E un folclor surâzător și dramatic pe rând, care amintește iconăria noastră populară din părțile, mai țerănești, ale Munteniei, în podgorie, întru câtva și ale Ardealului.

La câțiva kilometri e mănăstirea Râușorului, Ripoll, unde și-a făcut învățătura când Franța era barbară, Gerbert, viitorul Papă Silvestru.

— În pașnicul orașel meșterii lucrează cu fereștile deschise ca în Orientul arab, prăvăliile foarte curate vând mărfuri meridionale, smochine, strafide, conserve de pește; bătrâne fără vrâstă par încremenite în colțul lor de umbră, după vechile uși negre. Evul mediu din artă se leagă astfel cu pașnicul ev mediu din viață. Copii vioi, dar fără glas, încunjură

cu mirare automobilul pe care flutură, într'un așa de îndepărtat aier, cele trei colori ale României.

De la o vreme, întorsul iea altă cale. Nu mai sântem în strânsoarea munților aprigi. O regiune mai împoporată, mai veselă, înflorită cu colorile variate ale vilelor. Se intră în oraș, în largile-i strade fără mahalăli pregătitoare prin cartierul de nesfârșite căsuțe asemeni una cu alta în care se așează, se „parchează” țeranii imigrați cari vin neconținut, pentru câștigul pe care nu-l pot găsi în bieteles lor case răzlețe, spre cetatea muncii, a lumini și a plăcerilor.

Cei noi păfrund astfel neconținut în Barcelona. Dacă la țară hotarele între cele două limbi rămân, în afară de anclave, cam aceleși, cea catalană pătrunzând până la Alicante care e pentru Catalani Eche, aici colonia „străină” crește neconținut. Aragoresii se tocmesc la stăpân; Castillanii, funcționari, militari, nu prea bogați aceștia, prind cele d'intăiu locuri: mi se spune că ofițerii vin toți din interior și pot avea astfel legăturile pe care o populație le are cu aceia cari sânt proprii ei fii.

IX.

Sufletul catalan.

Acest suflet catalan de stăruință nebiruită în a înfrunta orice primejdie se vede, nu numai în statornicia cu care, până la Alexandria Egiptului, au exploatat negustorii catalani bogățiile Orientului musulman, dar și, mai ales, în isprăvile unei cavalerii capabile de a salva, de a teroriza, prăda și ocupa în parte Imperiul bizantin. Totul fără multă „teorie”, țesătură capricioasă de elanuri personale pe care le veșnicește apoi o povestire populară, plină de miez și de varietate, de savoare folclorică asemenea cu pictura antipendiilor.

Ascultați numai povestea prinderii în luptă și a morții infantului Ferran de Maiorca, fiu și frate de rege. „Și atunci domnul infant, nedeosebind bine mișcărilor și voile lor, ca acel Iuda Macabeul care, în ultima-i luptă, în care a murit, spunea: „Să ne ridicăm și să mergem asupra dușmanilor noștri”, a zis: nu, nu, să-i lovim pe toți” și li-a spus la ai lui, tuturor: „Vă rog pe toți să mă țineți de aproape, căci totdeauna mă veți găsi lângă steagul meu”. Și atunci Adhemar de Mosset și Gulielm de Fons și Gulielm Deu și câțiva alți cavaleri, cum erau ori se păreau a fi mai buni, s’au strâns lângă domnul infant, cum spune acel Adhemar. Și, a-

propiindu-se de linia prințului, domnul infant a zis: „acuma este ceasul”, de și Gulielm Deu zice și a zis, dar nu la judecată, că domnul Infant ar fi zis: „Eè! Atâția sânt?”. Așa a spus el, și același Gulielm Deu răspunse: „Nu e acum ceasul, dar s'a dat *palmada*”, voind să spuie că nu puteau să se dea înapoi. Și cu aceasta domnul infant s'a aruncat asupra armatei prințului, și în special a atacat linia contelui, care era dușmanul lui de căpetenie, și l-a înfruntat foarte. Și cel ce purta steagul domnului infant a căzut, și atunci toți fugiră, afară de puțini, vre-o șapte, cari în cea mai mare parte erau din țara aceia și-i făcuseră curagiu, și cari au căzut în lupta aceia. Și domnul infant a trecut mai departe și s'a găsit singur cu Adhemar de Masset și Gulielm de Fons, și cu un scutar al lui Bertrand de St. Martial, și cu un paj al lui Gulielm Deu, care călăriă pe un cal *affonare*. Și, cum aceia vorbeau cu dânsul, sfātuindu-l să fugă, precum spune acel Adhemar, către Clarus Mons, domnul infant zice: „nu încă”. Și, zicându-i din nou; „doamne, scapă, pentru că ți s'a pierdut steagul”, domnul infant a spus: „nu încă”. Și atunci Gulielm de Fons i-a zis: „Mergi, că, atunci când îți va fi voia, nu vei putea”. Și, când iarăși i-au zis: „doamne, gândește-te să scapi, pentru că iată vine un steag al prințului și alt steag al Barpinzilor, căci altfel ești mort”, el a zis: „calul meu nu poate să meargă”. Și, cum mergeau așa vorbind spre Clarus Mons, domnul infant, văzând pe câțiva cavaleri din suita sa, a strigat de departe și a chemat pe scutarul lui Bertrand de St. Martial, zicând: „Raymonde, du-te la alți cavaleri din suită, ca să vie”, și lui Adhemar: i-a spus: „calul meu nu poate să meargă” și Adhemar i-a spus: „coboară-te de pe calul tău și suie-te pe cel pe care-l duce pajul,

adecă al pajului aceleia Gulielm Deu. Și, la aceste cuvinte, s'au apropiat acele escadroane,, și dușmanii s'au aruncat asupra celui domn infant, pe care pajul acela li l-a arătat, și, cum spune Adhemar, i-a împărțit așa încât domnul infant a rămas singur între dușmanii săi, și acel Adhemar a fost lovit, cum spune el, și calul lui a sărit, și apoi n'a mai văzut pe domnul infant, și așa el și Gulielm Fons și alții fugiră spre Bel Vezer, dar întregi și neatinși, de și calul lui Adhemar a fost rănit, cum spune, și de și Gulielm de Fons a fost oprit de niște cavaleri dușmani, după cât pare a crede Adhemar. Și atunci domnul infant a fost încunjurat și prins de inimiții lui și pe loc i s'a tăiat capul"¹.

¹ A. Rubió i Lluch, *Contribució a la biografia de l'infant Ferrarri de Mallorca* din vol. VIII al revistei „Estudis Universitaris Catalans“, Barcelona 1917, pp. 89-90.

X.

Drum frances de întors.

Asupra aceluiași farmec al naturii: stâncă roșă și mare albastră, cer care le servește și le îmbracă, Sudul francès a adaus grija omului de a realiza pretutindeni forma tipică, ușoară, comodă, atrăgătoare pentru dânșii. Este o feerie cu bucata și cu preț fix. Casa albă parisiană a înlocuit până lângă Toulon, unde, pe mnute sus, mai dăinuiește turnul feudal, une ori înlocuit prin vre-un post militar, și îngărăuirea caselor brune înjghebate din bolovani. Se vând necontentit locuri, și vesela zidire proaspătă supt coperișul de țiglă roșu închis se răsfață la soare. Dar trecutul a fost ras pentru motive de conveniență și igienă: el nu place străinilor veniți să închirieze soare pentru bolile și oboselile lor, reprezentanților acestei omeniri dureroase, pretențioase și ridicule. Nu e nimic datorit hasardului, capriciului, improvisației naive. Dunga elenică de la Antibes până la Minorca, tighelul foceian n'a lăsat nicio urmă, evul mediu doar ceva, și acela confecționat după puțință.

Flori se văd, dar ele nu acopăr terenul. Din piatra acestuia răsar alți copaci decât ficușii otelelor: puțin teiu, mulți platani prin grădini. La țară palidul măslin nu se lasă deslocuit.

Și pretutindenți se simte prezența ocupației anglo-americe. Mari afișe albastre recomandă Egiptul în englezește : pentru *sun* (soare), *health* (sănătate) și *romance* (romantică). Reclame mari pentru *Timesul* de Duminecă, parcă nu-l știe cine trebuie să-l știe. Numele românesc al lui Negresco — „le plus somptueux des palaces”— stă în anunțarea otelelor cu faimă.

Niște Americani își anunță de departe nu știu ce *triptrap club*, sau așa ceva. Armonia între țară și locuitori, care face farmecul unei regiuni, lipsește aici. Ar fi greu de altfel să se creeze pentru asemenea oameni o natură corespunzătoare aiurea decât în Africa de contrafacere a „palace”-lor.

Florile sânt pentru „Villa des Fleurs”, pentru câte un imens Bedford Hôtel în recent lansatul Beaulieu-sur-Mer.

De altfel vara efernă și aierul pur sânt o iluzie. Un întreg cartier de muncitori, stupi de celule negre, se dosește după monumentele luxului, fumul fabricilor îneacă, și lumea poartă în Novembre, contra curentului rece de la Alpii acoperiți cu zăpadă, par-desiul.

Micile localități, Èze, Cap d'Ail, pot face o concurență puternică vechii regine „maquillate” a Rivierei franceze. Aici măcar poate fi omul singur, cu cerul și cu lumina. Sus pe stâncă, într'o impunătoare situație, Monaco, principat din mila vecinilor, capitală și țară laolaltă, e mai curat și mai adevărat. Vechiul castel al Grimalzilor e plin de caracter.

DOUĂ CONFERINȚE
DESPRE CATALONIA

I.

Literatura.

Cea d'întăiu întrebare pe care și-o pune cineva când aude vorbind de literatura catalană este dacă există întăiu de toate o naționalitate catalană, o naționalitate deosebită de aceia care alcătuiește naționalitatea spaniolă.

De sigur că această naționalitate catalană există—fără ca aceasta să supere pe nimeni — și de aceia există o limbă catalană și o literatură. Aceasta nu poate fi pus la îndoială de nimeni. Dar lucrurile acestea sunt mult mai complexe decât par la întăia vedere. Dacă există o limbă catalană și o literatură catalană, el presintă un caracter foarte curios.

O bucată de vreme literatura se desface, în evul mediu, și se desvoltă apoi, pentru a se opri brusc. După aceasta oprire, ea apare din nou. Cineva poate să spună că e un caracter care se găsește și la literatura provençală. Se va vedea câte legături sânt între literatura catalană și cea provençală, și de aceia s'ar putea crede că se întâmplă cu literatura catalană ceia ce s'a întâmplat cu cea provençală. A fost un timp când literatura provençală era foarte întinsă. Limba era vorbită de clasele de sus și o întrebunțau foarte mulți poeți; era chiar ca o datorie a nobleței să se scrie în limba aceasta dulce. Prosa din

acest timp nu e mare lucru, dar poesia este una din cele mai frumoase. Poesia ușoară, poesie de Curte, de o rafinerie neobișnuită, de o delicăteță surprinzătoare, care o face să fie una din cele mai grele de tradus.

După această înflorire a literaturii provențale trebuie să ne coborâm în zilele lui Mistral, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. O bucătică de vreme literatura înviată avea foarte mare trecere. Acum vre-o patruzeci de ani nu era nicio persoană cultă, care să nu fi citit în traducere francesă poema fetei din Sudul Franciei, a Mireillei (Mirèio).

Mișcarea provențială s'a potolit însă răpede. Din foarte multe motive oamenii cari începuseră mișcarea și care o întreținuseră cu talentul lor s'au oprit. Și apoi literatura francesă, parisiană nu vedea cu ochi prea buni literatura regională, care a căzut deci într'o uitare profundă. Astăzi sânt foarte puține persoanele care continuă să urmărească această tradiție provențială.

Dar literatura catalană nouă este deosebită de cea provențială, care n'a fost un *mijloc* de lucru, o mișcare populară. Niciodată nu a fost în gândul începătorilor și conducătorilor să se facă purtătorii de cuvânt al unei tendinți de autonomie populară, cum este cazul cu mișcarea catalană. Nu discut ce se înțelege prin această autonomie. Autonomia poate să fie începutul unei forme de Stat, dar poate și să nu fie. Regimul actual al Cataloniei nu este, de sigur, acela pe care țara îl dorește mai mult. Catalanii nu aveau prea multă simpatie pentru Primo de Riviera, care ca orice politician căutase la început să întrebuițeze elementele provinciale pentru a se putea ridica și pentru a uita îndată pe cei cu cari s'a ridicat. În afirmarea voinții lor de a trăi deosebit inter-

vine însă o mare dificultate asupra căreia trebuie să stăruim întru câtva, dar pentru a nu supăra pe nimeni o să spun lucrurile numai cu jumătate de cuvânt: Mișcarea catalană în Franța este un lucru imposibil, fiindcă, între Catalani, limba catalană nu se cetește în Franța, cum nu se cetește în general literatura de altă limbă.

Există o literatură catalană, care se împarte în două, divisiune care corespunde cu aceea a literaturii provențale. Numai cât, iarăși, în loc să găsim aici o mișcare de modă, găsim o literatură de luptă. Noua literatură provențială se manifesta în domenii în care nu s'a manifestat niciodată cea catalană. Este în ea un spirit lipsit de o tradiție puternică, pe când între literatura catalană mai veche și cea de astăzi este o legătură mult mai strânsă.

Dar avem dreptul să ne întrebăm, aici unde sântem noi: literatura aceasta ar avea ea oarecare legături cu literatura românească? Legătură în sensul de apropiere între cea ce a produs fiecare.

D. C. Marinescu, acuma profesor la Universitatea din Cluj, s'a dus după sfatul meu în arhivele din Barcelona, care sânt din cele mai bogate și cele mai puțin cercetate din lume. Sânt acolo lucruri care privesc Orientul, Constantinopolul; de acelea care să ne privească pe noi mai puțin, de sigur, sau numai în mod indirect. Cu acest material d-sa a pregătit o frumoasă lucrare despre Alfons de Aragon, rege în Neapole, ce va fi tipărită pe socoteala Catalanilor, cari nu au un Stat cu subvenții și de aceea lucrează particularii. D. Marinescu e și membru corespondent al Academiei catalane, o Academie mică prin proporțiile ei, dar mare prin opera pe care a îndeplinit-o.

Catalanii sânt cunoscuți la noi printr'o singură traducere a unui mare scriitor, a unui distins poet, Maragall. Cred că această carte, de o inspirație cu totul deosebită de a noastră, n'a avut prea mult succes.

Totuși, dacă nu există legături mai strânse între Catalani și noi, când îi auzi vorbind, și mai ales când vezi limba aceasta scrisă, comunitatea de rasă și de spirit se impune. Noi nu ne mirăm fiindcă suntem deprinși să găsim cuvintele noastre în toate limbile romanice. Este însă interesant să se vadă plăcuta uimire a Catalanilor când găsesc în românește câte un cuvânt care samănă cu acela al lor.

Latinitatea este compusă din câteva mari literaturi: francesă, italiană, spaniolă, Cred că limbile acestor popoare au însușiri pe care nu le împart cu limbile altor literaturi; ce este anume în literaturile acelor limbi o știe toată lumea. Dar mai sânt în latinitate și rasele mai mărunte. Tendința Portughesilor de a forma o nouă literatură națională după splendorile virgiliene ale lui Camoens, represintă o mișcare foarte simpatică pentru noi. O bucată de poezie în limba noastră, cu prilejul unei sărbători din Sudul Franciei, bucată din cele mai slabe ale poetului român, „Imnul gintei latine”, ne face să ne amintim adesea de Provența plină de soare.

Din acest punct de vedere, al solidarității mai micilor Latini—dar limba portughesă e vorbită în Brasilia și în atâtea colonii, — și literatura catalană ne interesează. Pentru noi cari știm că suntem mai mici ca proporții, sânt interesante sforțările catalane ale unei literaturi mici. Tot așa ni apar interesante încercările cui face versuri în dialectul macedonean; noi nu înțelegem mare lucru, de și filologii afirmă că nimic esențial nu este deosebit. Dar cu câtă dra-

goste privim avântul unei literaturi provinciale care caută să se afirme!

Iată de ce nevoia de a ne ocupa și de literatura catalană, și iată de ce dorința mea de a vă comunica impresiile culese din cetirea ei întâmplătoare și fragmente din bucățile mai de samă. Ar fi pretențios să spun că limba catalană nu mi-a lăsat niciun secret; și, cum a întrebuinta dicționarul e lucrul cel mai plicticos din câte există, a trebuit une ori să încerc mult ca să găsesc sensul adevărat.

Ce este literatura catalană?

Nicio literatură nu se explică fără a cunoaște societatea în care s'a produs. O presintare de literatură sau artă—orice ar zice esteți, — trebuie încunjurată de istoria societății în care această artă sau această literatură apare.

Catalonia s'a dezvoltat supt Pirinei, de și, în Nordul munților chiar, se păstrează în Saldanha (azi Cerdagne a Francesilor) și în Rusel'hó (azi Roussillon) aceiași limbă catalană.

În jos Catalonia trece mult dincolo de Taragona, până la Else și Alicante. Astfel trei pătrimi din coasta răsăriteană a Spaniei este sau Catalonia veche sau infiltrație catalană din timpuri mai noi.

Țara a fost locuită odinioară de câțiva barbari nordici, coborâți în Spania. Numele de „Catalonia” vine de la Goți și Alani. Teritoriul acesta a căpătat o unitate prin cuceririle lui Carol-cel-Mare, după care s'au format câteva State feudale. Unul din aceste State feudale s'a întins peste celelalte: a fost un timp când contele Raymund Berenguer a luat în căsătorie pe o princesă provençală și în felul acesta a fost stăpân și pe această provincie. A fost deci un timp când conții aceștia cari se numesc „de Bar-

celona" au avut o mare parte din basinul Mediteranei occidentale.

Dar în fund, lângă această Catalonie, de moravuri foarte alese, în dosul acestei țeri s'a format o altă lume, aceia a băronilor Aragonului.

Am putea spune, pentru a face o comparație cu noi, că Muntenia este Castilia, Moldova este Aragonul și Dobrogea ar fi Catalonia. Acele trei țeri s'au adunat apoi aici, la noi, după cum s'au adunat cele trei corespunzătoare acolo, în Spania.

Baronii aceștia aveau un rege pe care îl ascultau câte odată mai mult, alte ori mai puțin. Era acolo un demnitar, care se numia Justicia, un fel de „jude”, cu atribuții mult mai mari, care putea să judece și pe rege. La un moment dat s'a făcut din toate aceste trei părți o contopire, în sens material, fiindcă o contopire morală nu s'a produs niciodată. Spiritul catalan și cel aragones au rămas însă lucruri foarte deosebite. Catalanii privesc cu multă mândrie pe Aragonesi, iar, în ce privește pe Castillani, Catalanii îi consideră ca pe niște oameni săraci, cari trăiesc în sate misere și cari nu sânt cel puțin așa de muncitori ca Aragonesii. Vechi uri care trăiesc și acum.

Catalonia supt coroana de Aragon și-a păstrat caracterul ei deosebit. La Expoziția din Barcelona era o convocare medievală care se îndrepta către „supușii noștri catalani”.

S'a întâmplat odată, în secolul al XV-lea, ca Alfons cel Mare de Neapole, unul dintre cei mai însemnați suverani din a doua jumătate a secolului să aibă oarecare neînțelegiri cu Catalanii. Aceștia spuneau: funcționarii din Aragon să fie trimise acasă înapoi. Regele a întrebat: „dar dacă am venit în Catalonia cu o căruță trasă de catâri din Aragon,

„ce să facem cu aceștia?”. Și răspunsul a fost: „dacă ei vorbesc limba aragonesă, și pe dânșii să-i trimetă acasă”.

Carol Quintul însă a sfărâmat toate libertățile acestei provincii, iar, pe de altă parte, Statul spaniol i-a distrus comerțul. Catalanii au fost, firește, foarte nenulțămiiți și într'un moment s'au ridicat: atunci când murise ultimul Habsburg și moștenirea era disputată între Filip de Franța și între acela care a fost apoi Impăratul Carol al VI-lea. S'a dat o luptă teribilă; orașele catalane au fost bătute cu tunurile. După aceasta Catalonia a devenit un district spaniol ca oricare altul, pentru ca, pe urmă, odată cu romantismul, Catalanii să înceapă a întrebuința literatura lor ca armă de luptă.

Vechea literatură catalană este în strânsă legătură cu literatura provençală: câteva nume sânt revendicate de ambele literaturi. Este un foarte frumos articol al unui tânăr crudit, d. Nicolau d'Olwer, în revista „Catalonia”, în care se presintă o întreagă serie de trubaduri cu asigurarea că ei aparțin Catalonici. E adevărat însă că literatura aceasta are o ramură care aparține numai Cataloniei; poeți cari cântă luptele ori presintă adorația lor iubitei.

Se trece apoi la o literatură foarte interesantă: la o literatură de aventuri, de o parte, și la o literatură de gâciri metafisice din domeniul religios, de alta.

În amândouă domeniile avem două nume mari, care sânt astfel pentru întreaga literatură universală.

Unul, Ramon Muntanér, înfățișează isprăvile Catalanilor cari au stăpânit Imperiul bizantin pe la o

mie trei sute și ceva, supt Roger de Flor, aventurierul de origine germanică ajuns Cesar în Bizanț. Niciodată nu s'a văzut în lumea bizantină o ambiție străină așa de îndrăzneată, dar nicio pradă așa de mare pentru un așa de ambițios străin. Impărăția de Răsărit a fost prădată metodic, cu „contabilitate”.

Dar acești aventurieri catalani au creat un Stat. Limba catalană s'a vorbit în umbra Partenonului. Un om admirabil, d. Rubió i Lluch, care a scris câteva lucrări istorice în limba spaniolă, dar cea mai mare parte din opera sa în limba mamei sale, în limba catalană, a făcut pentru aceasta pelerinagiul Greciei și acolo, supt lumina puternică a soarelui oriental, și-a pierdut vederea, pe care apoi și-a recăpătat-o în parte, atâta cât să poată lucra mai departe în umbra cabinetului său. Nimic mai frumos decât un om ca acesta care, lângă șaptezeci de ani, luptă cu infirmitatea pentru a continua trecutul nației munca sa.

Istoricul aventurii catalane a găsit castelele înaintașilor în Grecia, o curiozitate și o minune de strămutare. Avem și noi aici un cas corespunzător de supraviețuire în depărtare, cu mai lungă dăinuire încă, dar fără aceeași strălucire: lumea germanică de la Rin mutată în Ardeal pentru a face o insulă în Orient, și noi trebuie să avem și din acest punct de vedere o simpatie deosebită pentru acești harnici Ardeleni de origine germană. Ceia ce s'a întâmplat cu Sașii, s'a întâmplat, deci, și cu Catalanii.

Uimit de o faptă politică așa de îndrăzneată, cu mijloace așa de puține, Ramon Muntaner a urmărit pe ai săi, cu iubire, pas cu pas, ca un colaborator credincios. La noi ceva din el a fost tradus doar de V. A. Urechiă, căruia i se părea că a găsit ceva privitor la Români, ceea ce era numai o iluzie.

Celălalt, misticul, este Ramon Lull, care se so-coate și astăzi un inspirator al literaturii catalane. Dacă întâlnim și astăzi la mulți scriitori catalani acest misticism medjeval, această metafisică rafinată, această ieșire cutezătoare dincolo de marginile logice obișnuite este tradiția lui Ramon Lull. Să nu uităm că în secolul al XIV-lea, când s'au ridicat pretutindeni noii mistici, Catalanii au dat un sfânt, pe Vincențiu Ferrer.

Dar, înainte de a trece la caracterizarea literaturii catalane mai noi, e nevoie să se spuie că alături de trubadurii lirici, de cântăreții acțiunilor fără păreche și de mistici este o literatură populară de o simplitate, de un dramatism copilăresc și captivant care seamănă în unele privinți cu literatura românească, dar de sigur că este mai multă înțelepciune de om matur în literatura noastră decât în poesia aceastălaltă a Catalanilor. Cum, de altfel, noi păstrăm superioritatea artei populare. Când întră cineva, azi, în Catalonia, cel d'intăiu lucru care-l lovește este formația deosebită a stâncilor, de culoarea brună a cafelei; culturile cele mai deosebite se întâlnesc aici, beneficiind de aceiași extraordinară îngrijire; orice copac poate crește acolo ca să sprijine stânca și s'o atragă la o nouă viață; în ce privește produsul câmpului, se întâlnesc toate sămănăturile, de la porumbul nostru la zarzavaturile cele mai cunoscute. Omul din aceste locuri poate să aibă frumuseța rasei, dar nu și strălucirea de veșmânt a țeranului nostru. Concentrat la înfățișare, părând năcăjit, țeranul care construiește case puternice legate de toate cele vecine este unul din cei mai harnici agricultori de pe lume, dar haina lui de toate zilele e o cumpărătură de la târg.

Principalul reprezentant al noii literaturi catalane este Iacint Verdaguer, poet liric și religios, mistic, bogat în mijloace retorice. E greu a transpune în altă limbă aceste versuri de foc, strâns legate de o credință care nu ne face să vibrăm.

Mai aproape de noi însă sânt poezii de ieri sau de azi chiar ai Cataloniei.

În ce privește romanul, povestirea, de vreme ce nu avem din nenorocire o culegere frumoasă, nu pot prezenta decât amintirile mele despre o lectură, recentă, a operei unei doamne de pe la 1860, care a presintat luptele sociale între vechile familii și parveniții goi și insolenți din epoca sa. Oameni din burghezic năvălesc asupra tradiției, prinși de materialism și de arivism: bărbați totdeauna gătiți, femei totdeauna cu setea petrecerilor. Odată, o fată se găsește înaintea tatălui decăzut, înaintea mamei isterice, și ea moare în încercarea de a-și salva pe acest tata. se stinge într'o zi cu soare pentru tatăl care i s'a descoperit în toată nevrednicia lui, pe când afară parcă se aud acorduri de orgă.

Dar literatura aceasta este înainte de toate o literatură de poezie și de cugetări, în care răsună destul de bine vechea îndrăzneală epică și vechea cugetare mistică.

Religiositatea adâncă ce se găsește în sufletul poporului catalan, păstrată în familiile nesălbătăcite de materialism, se îndreaptă, astfel, către o lume în care umanitatea trebuie să creadă pentru a nu despera cu totul.

Dar acest suflet care a putut apărea aici mai puțin clar răsare în toată spontaneitatea și îndrăzneala lui de creație, în noutatea lui de crin proaspăt, în admirabila pictură medievală a Cataloniei.

II.

Arta

Catalonia are o artă foarte simpatică, chiar strălucită, de o complexitate deosebit de interesantă, care cândva primește influențe străine, și influențele acestea sânt destul de timpurii. Dar de la o vreme nimic nu mai corespunde cu caracterele primordiale ale artei catalane; noile lucrări sunt un amestec, și artiștii de mai târziu, de la începutul secolului al XVI-lea, au schimbat cu totul caracterul acestei arte.

Problema care se pune întâiu este a multiplelor ei izvoare. Unul, deosebit de important, este, natural, acel popular. Folclorul se găsește și la baza picturii catalane. Și el samănă foarte mult cu folclorul nostru, atât de influențat de arta bizantină.

După această explicare încep chiar cu arhitectura.

În locul unde este azi Catalonia, era odinioară o populație foarte simplă, patriarhală, cu un nivel de civilizație foarte puțin ridicat, o populație masivă în voința sa și în gusturile sale, ceva asămănător cu ce ni închipuiam că au fost o parte din Greci, Pelasgii, cari au ridicat zidurile ciclopice. Iberii aveau cam aceleași gusturi, aceleași mijloace, aceiași putere. Construcțiile lor nu ni le putem explica, precum nu putem pe ale Bretonilor, când au construit

menhirele lor. Nu ni putem explica în ce chip a-
cești Iberi au putut căra piatră cu piatră ca să ri-
dice acele imense ziduri care formează cea d'intăiu
înfățișare a acestei arhitecturi; bolovanii aceștia u-
riași, puși fără ciment și legați printr'un echilibru
curios, alcătuiau zidurile cetății.

Peste zidul iberic, s'a clădit apoi piatra romană.
Romani au ridicat peste temeliiile zidurilor iberice
zidul lor, care se deosebește de celalt.

Un astfel de zid roman pus peste cel iberic se
întâlnește la Tarragona, una din micile localități
mai frumoase din Catalonia. Orașul are și unul din
cele mai bogate cimitire romane, din epoca veche,
secolul al V-lea.

Când Iustinian, în secolul al VI-lea, și-a întins stă-
pânirea până aici, timp de o sută de ani ținutul a
fost supt stăpânirea Bizantinilor. Și chiar limba
grecească s'a introdus pe coastă: de atunci se păstrează
numiri care au venit din Răsărit. Un grup de
mănăstiri nu au nimic a face nici cu arta romană,
nici cu începuturile artei gotice, care este mult pos-
terioară.

Astfel la Terrassă, s'au găsit două biserici și un
baptisteriu de foarte mare vechime. Clădirea simplă,
cu turnulețe, formează o treaptă intermediară între
cea mai veche arhitectură și arhitectura romană a e-
vului mediu.

În secolul al VI-lea și al VII-lea în Catalonia s'a e-
xercitat o influență bizantină, care a trecut și la noi,
și tradiția artei orientale, care este bizantină, s'a
păstrat până la începutul anului 1000.

Apoi vine o influență din Nord, influență franceză,
care se vede în biserica din San Cugat, cu unul din
claustrele cele mai frumoase din Catalonia.

Forma cea mai bogată a arhitecturii gotice în Catalonia este însăși catedrala din Barcelona, la care se ajunge printr'un sistem de străzi înguste,

Tot în vechea Barcelonă, cu același cerdac, aceleași turnulețe, se ascunde una din bisericile cele mai impunătoare, Santa Maria del Mar. Portalul frumos duce spre un interior de vaste proporții.

În ceea ce privește sculptura, avem iarăși monumente și opere de amănunt, care împodobesc cu destulă bogăție Catalonia. Pe lângă statuile care acopăr portalurile, în Catalonia e o sculptură în lemn și în piatră pentru crucifixe, care servesc drept mici elemente de ornament în interiorul bisericilor. Apoi, supt influența arabă, și o sculptură în metal.

Se întâlnesc în Catalonia elemente asemenea cu cele de la noi; pe de o parte, arta germanică și, pe de alta, o anumită influență orientală, care, lucrând asupra artei nordice, îi dă un aspect sintetic cu totul aparte.

Aici apare acel folclor, de care vorbiam în domeniul arhitecturii. Isus e înveșmântat cu o tunică simplă; figura-i simplă e aceea a unui țeran catalan. Este o disproporție în ce privește capul și trupul, este un despreț pentru gruparea de forme care reprezintă pe Cel Răstignit.

Aiurea, cununa de batjocură a Evreilor e prefăcută într'o adevărată coroană; întreg trupul pare acoperit, liniile brațelor prelungindu-se prin niște mâneci: te întrebi dacă nu e un Hristos în întregime îmbrăcat. Tot așa Maica Domnului și Sf. Ioan la capătul crucii sânt de o iconografie cu totul specială.

În secolul al XI-lea sau al XV-lea stilizarea nu merge așa de departe.

Întâlnim influențe de acestea și în capitulele, care

nu mai sânt dorice sau ionice : vulturii formidabili, cu pliscuri amenințătoare, sânt redați într'o stilizare foarte amănunțită pe una din coloanele de la Terrassà sau din Tarragona.

Cofrete de caracter bizantin se întâlnesc și ele foarte des.

Când însă a venit o influență din Franța, prin secolul al XIV-lea mai ales, s'a schimbat cu desăvârșire caracterul artei catalane. Apare grația madoanelor din Franța. Represintarea cuprinde elemente de un sentimentalism foarte delicat.

În ce privește pictura, cutare divinitate de la Terrasà, din vechiul baptisteriu, descoperită acum, este colorată în galben și roșu. E o încercare de a reproduce popular ceea ce era suveran în arta bizantină.

Dar felul cum este înfățișată Maica Domnului, plină de dragoste și de curățenie sufletească, face să se simtă numai decât influența sufletului popular.

O întregă categorie de obiecte artistice, de o naturaleță plină de originalitate, sânt acele antependii care țin locul catapetesmei. O astfel de scândură se observă și în Norvegia, căci arta bizantină a trecut și acolo, într'o formă popularisată, vulgarisată. Hristosul catalan e unul bizantin, așa cum l-ar face un meșter de la noi în secolul al XVII-lea. Căci ce au făcut Catalanii înainte, am făcut-o noi până în prima jumătate din secolul al XIX-lea.

Aici este vorba de arta populară în cel mai desăvârșit înțeles al cuvântului. În aceste picturi se văd pe de o parte influențe din Bizanț, iar, pe de alta, influențe populare.

Îndată ce vine secolul al XIV-lea, am zis, apare și influența francesă. În figura sentimentală, duioasă a lui Isus, în cochetăria aceasta tragică a lui, se vede

spiritul frances, care vine și se amestecă în atmosfera de inspirație țerănească.

Unde nu mai există niciun fel de îndoială e în pictura secolului al XV-lea. Nu numai că este o pictură francesă, dar este și o pictură flamandă cu influențe germanice. Represintarea Maicii Domnului cu fața largă, cu ochii închiși, cu părul blond este, cum zice d. Puig, o amintire a Visigoților, a Alanilor, spre deosebire de chipurile cu părul brun, cu liniile severe și rigide. Aici se vede această cochetărie, această drăgălășenie și nevinovăție, care trădează și influența francesă.

Incep să apară, cum se vede în Museul din Vich, chipuri care samănă cu cele nordice: un fel de a represinta al Nordului; figura e la un nivel de dezvoltare artistică de care colțurile acestea de pământ singure nu ar fi fost capabile niciodată.

Ne apropiem încetul cu încetul de maestrii cei mari pe cari i-am pomenit. Iată o Maica Domnului cu capul plecat gentil după obiceiul frances.

Una din cele mai frumoase înfățișări a lui Hristos e în tabloul lui Bartolomeu Bermejo. E văzut de o torturată minte genială, o vedenie ca și cum pictorul ar fi fost supt crucea din Golgota. In această represintare e o sentimentalitate grandioasă. Coloarea palidă a feței, a chipului întreg, ca și buzele rupte, obrazul strâmbat, mișcă și zguduie.

Intr'un foarte frumos tablou al lui Borassà e toată bogăția sufletului, toată rafinarea unei arte vechi, care primește influențe de aiurea, dar și le asimilează.

In secolul al XV-lea pictura este însă complect supt influența artei Nordului.

Pictura flamandă s'a strămutat toată peste acestă-lalt term, datorită relațiilor pe care le-au avut Catalanii, provenind și din negoțul Barcelonei, ai că-

rii burghesi au chemat pe meşterii cei mari de pretutindeni.

Cu calăul ei fioros, cu figurile în turbane, una şi cu un şal albastru, o lucrare a marelui Huguët are un pitoresc pe care trecutul nu-l cunoscuse.

Unde se vede influenţa italiană, lucrul e explicabil, căci acum regele Aragonului stăpâneşte regatul de Neapole.

Iar, dacă s'a imitat arta flamandă, aceasta vine şi de acolo că regele Castiliei şi Aragonului, având interese legate de Catalonia, stăpâneşte şi ţermul Mării Nordului. Când rege a fost Carol al V-lea, acesta nu era decât un prinţ burgund, cu mamă spaniolă, dar toată educaţia lui era din Flandra. Au venit deci cu dânsul mulţi meşteri flamanzi, cari au luat în stăpânire Catalonia.

PROBE DE
POESIE CATALANĂ

POPULARE.

DOAMNA DIN ARAGON

O doamnă este 'n Aragon
Ca soarele din cer frumoasă
Și cade părul ei cel roș
Păn' la călcâiu în valuri.
 Ana Mario, dragoste,
 Tu care furi iubirea,
 Ana Mario, tu!
Și mama ei o pieptăna
C'un pieptene legat de aur,
Mătușa ei îi aduna
În vițe părul ei bogat.
De fiecare păr o perlă,
De perlă de-aur un inel,
De fiece inel o bandă
Care 'ntreag' o 'nfășura.
Și sora ei o netezia
Cu o unealtă tot de aur,
Și o cumătră îi ungea
Bogatul păr cu dulci miresme,
Și o cumnata îl lega
C'un fiong de o mândră culoare,
Și fratele sta de-o privia.
Și o privesc, o ieau cu ei

La târgul de-Aragon cel mare.
Îi ieau inele-acolo 'n târg,
Îi ieau inele din dughiană.
Și iat' acuma c'o poftesc,
Cu ea și ceilalți împreună :
— Veniți, o frați, intrați aici :
E liturghia cea mai mare.
Și, când aghiasma ei o ieau,
În floare totul se preschimbă,
Și 'n mijlocul bisericii,
Altarul tot e o lumină.
Și doamnele, când o zăresc,
În lături i se dau cu toate.
Pe lespezi ele își fac loc,
Iar ea în jețul cel de aur.
Și popa cel care slujia
Uită de toată 'nvățătura,
Și diaconul ce-l ajuta,
Să-i vie 'n ajutor nu poate.
— Și cine-i doamna asta ce
Numai uimire lasă 'n urmă ?
— I-i tatăl craiu în Francia
Și 'n Aragon regele-i frate.
Și, dacă n'ai voi să crezi,
Privește armele ce poartă :
Nu vezi că sânt trei flori de crin
Și Aragonul stă alături ?

PRISONIERII DE LA VALLOBRE

Prinșii de la Vallobre
Un cântec își cântau,
Iar doamna-i asculta.
„Lairo la, lirom, lirete.“
De sus de pe balcon.
Pentru oricare vorbă
O floare lasă 'n jos.
O, cu câtă plăcere
Își cântă cântul lor!
— Cântați, cântați, voi prinși,
Cântarea v'o cântați!
— Cum să cântăm, o doamnă,
Când noi sântem închiși?
— Eu tatălui voiu spune
Să mi vă dea în dar.
— O tată, tată dragă,
Tu vrei să-mi dai un dar.
— O, fică Margaretă,
Ce dar vrei tu să-ți dau?
— O tată, tată dragă,
Ale 'nchisorii chei.
— O, fică Margaretă,
Nu pot să ți le dau,
Căci mâni o să se știe!
Pe toți i-or spânzura!
— O, tată, tată dragă,
Pe-al meu iubit nu-l las.

— Ci, fată, Margareto,
Al tău iubit' să-l știu.

— O tată, tată dragă,
E cel înalt și roz.

— O, fică Margaretă,
Va fi el cel d'intăiu.

— O tată, tată dragă,
Cu mine fă așa.

— O, fică Margaretă,
Dorința nu ți-o fac.

Ea-i dă o băutură
Să doarmă un moment
Și 'n somn îi fură cheia
Lăcașului de jos.

— Ieșiți, voi, prinși, ieșiți :
De mine nu vă pese,
Ieșiți voi, prinși, ieșiți
Și tu, iubite, însuți.

MUNȚII DE LA CASSIGÒ

Munții de la Cassigò
Reci ce sânt și plini de brumă!
Păn' și vara 'ntr'un târziu
Tot sânt apele 'nghețate
Eu trei luni acolo fûseiu :
N'am văzut un om pe lume,
Decât doar privighetoarea
Ce cânta trist zi și noapte;
Dar acum va fi murit,
Căci tăcută-i de trei zile.
Și acolo m'a găsit
Un năcaz așa de-amarnic :
Nimenea nu-i dă de rost ;
De ce mör, nu știe nime,
Numai fata de-acolò,
Care-mi este mie dragă.
Am văzut-o într'o zi
Când dau zorii să răsără
Lângă apa Sân-Martin, —
Ea la râu își spală fața.
Eu i-am zis : Cu Dumnezeu.
Un cuvânt n'a vrut să-mi spuie.

Eu pornesc să-i fac un dar,
Ea apucă altă cale.
Zău n'aș ști cu ce te-asemeni,
Ori cu vântul ori cu gerul.
Eu zic: vântul mai curând,
Ce se schimbă după ceasuri:
Spre amiază vânt senin,
Vânt de sus drept la amiază,
Frământarea în deseară.

C Â N T E C

Eu plec și-s mulțămît,
Vioara eu mi-o sun.
Și vin Dumineca,
La leturghie vin.
Și vin Dumineca,
Și în biserică
Îmi spun de nunta ei:
Eu nu pot s'o aud
Și ies trăsniț afar',
Eu nu pot s'o aud...
Prietenul mi-l văd
Și strig și-i spun ce e.
— De vrei să vii și tu,
Să afli pe Tonà,
Și 'n oaste vom intra,
Așa, de ciuda ei,
Iar el: Nu fii copil !
Tot fete veți afla
Acolo la Poplă.
— O nu, cum îmi era
De drag' Antonia !
Nu cum ea îmi era!

MARGARIDA DE LA CASTELL TERSOL

Un cântec nou aş vrea
Să-l cânt, de vrea şi Domnul:
Pe fetele drăguţe
De la Castell Tersol.

E una între ele,
Frumoasă ca un soare;
Sânt mulţi cari-o curtează:
Nu ştiu pe cine vrea.

Nu pot s'o spun, dar cred
Că o curtez chiar eu.
Şi într'o zi o aflu
În ceasul de noroc.
Ducându-şi donicioara,
Venia de la izvor.
— Garida, bună ziua.
— Şi ție, o Ramon.
O 'ntreb de vrea să joace,
Şi ea-mi spune că nu.
— Nu-s vrednică sărmana
C'un tânăr cum ești tu.
O 'nvârt întâiu, și-atuncea
Văd rose și-alte flori.
O 'nvârt a doua oară,
Şi lacrămile-mi vin,

Iar la a treia oară
Îi dau pistolu 'n mâni :
— Cu arma ucigașă
Pătrunde-mă, te rog.
— Cum pot face aceasta
C'un tânăr cum ești tu ?
Părinții tăi ar plânge,
Ar plânge de dureri,
Și frați-surori ar plânge
Și chiar iubita ta.

ESTERELLA GUIADORA

Cumintele graiu a sosit.
De Duhul Sfânt e folosit
Spre-a se închina celui de sus
Al nostru Craiu-zeu nesfârșit
Și împreună zi și noapte
Cu steaua călătoare,
Haidem toți cu noroc!

Haidem cu toți 'n ceată,
Să nu greșim pe cale,
Căci văd lumina zilei
Și steaua mări-o văd,
Ce drumul mi-l arată,
Și semnele cinstite.
Haidem toți cu noroc!

Venit-au în Ierusalim:
Unde-i născut ei întrebară
Și rabinii îl lămuriră
Că 'n Betleem, oraș vestit,
Și-acolo iată l-au găsit
Copilul și cu maica lui,
Haidem toți cu noroc!

În casa lui nu l-au aflat
Și nici la el în Nazaret,

Ci între-un asin și un bou
Cu maica și Sfântul Iosif,
Pe-acel divin copil.
Însă copilul biet plângea.
Haidem toți cu noroc !

Și din tesaur i-au adus
Tămâie, smirnă, aur mult,
Și ca un craiu l-au cununat
Cu-atât bielsug de bogății
Și altele mai mult,
Cu care craii l-au slăvit.
Haidem toți cu noroc !

Ciobanii brânză i-au adus
Și 'n față i-au îngenunchiat,
Zicând : Stăpâne, ia-ți-le,
Căci sânt din vechii Faraoni
Și lucru bun cu-adevărat.
Ci iea-le, Doamne mare !
Haidem toți cu noroc !

Și-au zis : noi meren'am adus,
Căci văd că plângi pe urmailor,
Căci Eva, cea din început,
Și-Adam din mere au gustat
Și au făcut păcat.
De-aceia lumea plânge.
Haidem toți cu noroc !

MEDIEVALE.

JORDI DE SANT JORDI.

Străin de-amici, de-avere și de domn,
În loc străin și în străină țară
De-orice noroc lipsit, trăind așa ca'n somn
S'au dus voință, gând de-odinioară:
În tot eu sânt supus la soarta mea amară
Nu-i nimeni ca de mine s'aibă milă,
Ci sânt păzit, închis, încătușat în fiară:
Așa voi ursita ce mă 'mpilă.

Dar grijă n'am, căci datoria iarăși
Mi-o am făcut cu acei buni cu cari sânt tovarăș.

Și azi nu văd nimic în ajutor
Care să-mi dea măcar nădejdi ușoare,
Ci numai Dumnezeu sprijinitor,
Al cărui sânt cu-a inimii ardoare;
Și-apoi la regele cel bun și darnic
Ce va gândi, gentil, la tristu-mi rost.
Că el m'a pus aici, soldatul lui cel harnic,
Și mă va scoate, căci supt el am fost.

O rege virtuos și domnu-mi natural,
Noi toți acum atâta doar voim
Să-ți amintești de sângele-ți regal
Ce n'a lipsit supt steagul ce servim.

Năcaz, dureri și nesfârșitul dor
M'au năvălit de când m'am despărțit de voi :
Nu-i lucru ce mi-ar fi alinător
De-atât urât de când mă aflu în nevoi.
Așa m'am întristat de când m'am despărțit,
Că nu te văd așa ca'n vremile trecute,
De scot mereu suspin de cât am pățimit :
Nici frică nici dorinți nu-mi mai sânt cunoscute
În clipa când de-acolo am plecat
Și te-am văzut cum stai în vârful de cetate.
Parc'am murit, atât m'am întristat,
Așa de mult iubirea și durerea poate.
Dar, ca silit, eu mi-am silit voința,
Rămasul bun l-am luat, o bucuria mea,
Plângând de nesfârșita suferință
Și blăstămând plecarea ce mă iea.

MODERNE.

TEODOR LLORENTE
(1832-1911).

De ce privesc ochii albaștri
O dulcea mea, de nu mă vrei?
De n'am ale inimii chei,
De ce privesc ochii albaștri?
Odată ce dureri îmi cei,
Îmi lasă vieții pacea ei!
De ce privesc ochii albaștri,
O dulcea mea, de nu mă vrei?
Când eu mă uit ca fermecat,
Ce spune, dragă, râsul tău,
Și pieptu-mi bate 'nfrigurat
Când eu mă uit ca fermecat?
Dacă iubirea-ti nu mi-ai dat,
Las' să trăiesc, bine ori rău!
Când eu mă uit ca fermecat,
Ce spune, dragă, râsul tău?

MASI MORERA I GALICIA

(n. 1853).

Nu e aur, ci soare fraged ce s'a țesut
De zinele măiestre în păru-ți de mătasă,
Și razele de lună fugare au răzbit
În ochii tăi ca'n larga Tamisă de acasă.

De sigur că Atena străină e de tine :
O lume de lumină ți-ar fi un dar fatal,
Și 'n fața ta cea albă o strecurare vine
Din umedele umbre a' codrului natal.

În tine înflorește străbuna rasă tare
Care-a supus pe toate, pe alții și pe noi,
Și doamnă-i peste toate. Într'însa mi se pare:

Că văd copacul veșnic cu veșnic nouă foi.
Ființă misterioasă, tu unde te-ai născut ?
Ai fost cu însăși Eva în raiul cel pierdut.

MIQUEL COSTA I LLOBERA
(1854-1922).

Îmi place să mă primblu 'n grădina cea pustie,
Când umbra uriașă a pomilor se lasă
Supt crăcile ce parcă verdeața o apasă,
Când luna se îvește în zarea străvezie,

Să văd departe munții cu linii vagi cețoase
Și 'n lacul cel de aur când raza 'ncet declină,
Zărind cum s'oglindește o palidă ruină
În șesul ce se pierde încet-încet spre mare,

Îmi place între marmuri să văd lacul întins
Și lebede ce 'noată pe fața lui cea pură
Cu penele lor lucii, de-un alb imaculat,

Și-mi place-atunci să umplu odihna cea obscură
A inimii cu tripla mărire ce-au format
Istoria și arta și veșnica natură.

MANUEL-MILÀ FONTANALS:

PLÂNGEREA LUI DON GUILLEM

O, plângeți, câmpii din Dela; și voi, munți din Espill,
Căci floarea cea mai mândră n'o mai aveți acum :
Cu verzile lui ramuri căzu copacu'nalt.

Luptau de multă vreme baronii amândoi :
Prin văi și munți vuieste nebuna vijelie :
Odată curcubeu-l văzură strălucind.

Era Guillem de Dela voinic ostaș și tare,
În pace și în luptă puternic și subtil :
Vedeau toți cavalerii în el stăpânul lor.

Servind Fecioarei Sfinte, Blanca de la Espill
Era mângâietoarea săracilor pe drumuri
Și îi ziceau cu toții : Doamna florii de crin.

— Tu fică și stăpână a muntelui, vorbește !
Cunoști pe cel din Dela, ce-i rege'ntre voinici.
Îl vrei ca Domn al vieții? — Îl vreau, o maica mea.

— Urmaș al casei mele, o fiule Guillem,
Știi cine este Blanca doamna, floarea de crin.
Nevastă vrei să-ți fie? — O tată, eu o vreau.

O râuri de la Dela și curte din Espill,
 Au fost Guillem și Blanca o clipă împreună,
 Dar nicio vorbă'n casa lor nu se auzi.

Ci se păru că sala se umple de lumină
 Și că străbat miresme ce vin din Paradis:
 Ea pare mai frumoasă, iar dânsul mai gentil.

Dar vai ce soart' așteaptă pe omul trecător!
 Veniră Sarasinii, o undă'nfuriată,
 Sfărmând cetăți și sate și sfinte mănăstiri.

Acuma sânt la mijloc de pod colò, la Dela.
 Guillem iese teribil, lovind din buzdugan,
 Dar iată o săgeată în pieptu-i s'a înfipt.

— Vasalii miei din Dela, amicii miei, vă las.
 Te las pe tine, tată, și, Blanco, eu te las.
 Rugați-vă de-acela ce zboară spre Isus.

Acum, departe'n locul sădirii sale doarme
 În umbra mănăstirii de binecuvântări
 Și'ndreaptă către ceruri parfum Floarea de crin.

O plângeți, câmpi din Dela, și voi, munți din Espill,
 Căci floarea cea mai mândră n'o mai aveți acum:
 Cu verzile lui ramuri căzu copacu'nalt.

MARAGALL.

NOAPTEA PREACURATEI

Ce cer albastru liniștit
Pare că ești în înfinit,
Fără de drum dintre acele
Mai sus de lună și de stele.

Și lună, stele-așa de clar
Lucesc în noaptea asta sfântă,
Încât și sufletul se 'ncântă
Pe alte căi.

E noapte 'n adevăr divină.
Din ceruri Maica Precista
Încet se lasă prin lumină,
Vărsând luciri în orice stea.

Prin noaptea de Decembre trece :
Ea taie aierul cel rece.
Ce noapte clară și frumoasă,
Tăcută, lină, luminoasă..

MARAGALL.

EXCELSIOR.

Veghiază, o suflete tare,
Și ținta păstrează-o în Nord,
În ciuda ispitei ce-apare
În apa cea lină din port.

Întoarce-ți privirea tot sus!
Departate de șesuri domoale.
În aierul liber te-ai pus?
Tot mai adânc taie-ți cale.

Cu pânzele veșnic umflate,
Din cer pân 'la marea ce-o tai,
În mijloc de unde mișcate,
Cărarea ta singur s'o ai.

Să fugi de pământu 'nchegat,
De zările strâmte 'n hotare:
Spre spațiul nelimitat
Plutește într'una pe mare.

Departate de țermul ce place,
Protivnic la orice întors,
Un drum ce etern se reface,
Un fir ce etern e în tors!

CORRANDES.

Ai o viață, două ai.
Când viața îți revine,
Viața mea tu știi c'o ai.
Două vieți încap în tine.

CUPRINSUL

CUPRINSUL

I.

NOTE DE DRUM.

	<u>Pag.</u>
1. Colț de Italie	5
2. Intre Pirinei și Barcelona	8
3. Barcelona	11
4. Expoziția	17
5. Terrassà	29
6. St. Cugat, de Valés	31
7. Taragona	34
8. Vich și Ripoll	38
9. Sufletul catalan	43
10. Drum frances de întors	46

II.

DOUĂ CONFERINȚE DESPRE CATALONIA.

1. Literatura	51
2. Arta	61

III.

PROBE DE POESIE CATALANĂ.

I. *Populare* :

Doamna din Aragon	69
Prisionierii de la Vallobre	71
Munții de la Cassigò	73
Cântec	75
Margarida de la Castell Tersol	76
Esterella Guiadora	78

II. *Medievale* :

Jordi de Sant Jordi	81
-------------------------------	----

III. *Moderne* :

Teodor Llorente (1832-1911)	83
Masi Morera i Galicia (n. 1553)	84
Miquel Costa i Llobera (1854-1922)	85
Manuel-Milà Fontanals: Plângerea lui Don Guillem	86
Maragal: Noaptea Preacuratei	88
„ Excelsior	89
Corrandes	90

❖
Așezământul tipografic
„Datina Românească“
Vălenii-de-Munte
❖

Prețul: 40 lei.

www.dacoromanica.ro